

IGOR FISKOVIC

KASNOSREDNJOVJEKOVNE CRKVICE OTOKA KORČULE

UDK 904 »653« : 726.5 (497.13 Dalmatia)
Izvorni znanstveni članak
Original Scientific Paper

Dr Igor Fisković
Y — 41000 Zagreb
Filozofski fakultet

Najznačajniji vid organizacije kulturnog života Korčule iz drevnog doba do danas predstavljaju male crkve rastrkane po čitavome otoku. Pojedinačna njihova stilska i tehnička dorađenost odražava uzdizanje ljudske djelatnosti do punih razina umjetničkog stvaralaštva, uvjetovanih samim sadržajem tih obrednih građevina, pa one neosporno bivaju najodličniji spomenici prohtjeva svojeg društva i dostignuća svojeg vremena. A prilična oblikovna srodnost i tipološka ujednačenost većine gradnji jamče im zajedničko porijeklo sasvim shvatljivo s obzirom na grananje graditeljskih vještina u vjekovnom zavičaju kamenara gdje se one nalaze. Budući da se u rješenjima njihovih arhitektonskih cjelina i klesarskih pojedinosti iskazuju svojstvene inačice likovnog sloga zrelog srednjeg vijeka, te crkvice imaju općenitiju važnost. Podvlači je činjenica da se u pisanim vrelima spominju mahom od 14. stoljeća, koje je za povijest dalmatinske umjetnosti dosta oskudno sagledano, te se time bolje ocrtava i kulturni rast prostora u kojem se održahu. Arhivi zapravo istodobno bilježe na otoku još veći broj svetišta, ali ih je naš vijek dočekalo samo desetak uglavnom u ladanjskim predjelima, što im uz predočive oblike i osvjeđenu starost osigurava značajno mjesto u hrvatskoj baštini. Osim što potvrđuju prodor umjetničkog izražavanja u zabačene dijelove primorja, one — čini se — odaju susretanje s nekim starijim likovnim predajama južnojadranskog područja. Ujedno prenose neposredne graditeljske zasade određenog doba kasnijim načinima i oblicima građenja, pa izravnije uključuju Korčulu u slijed stilskog razvoja graditeljstva duž čitave naše obale. Tako pridonose osvjetljavanju ukupnog života Dalmacije u inače slabo izraženom razdoblju, te potiču podrobniji osvrt na svoju pojavu.

Pristup naslovljenim spomenicima potpomaže okolnost da se oni razmjerno rano javljaju u povijesti. Podatke o svima sabrao je dr. Vinko Foretić u cjelovitom pregledu starije prošlosti otoka Korčule.¹ Pri kraju svoje knjige — u poglavlju o vjerskim prilikama — iznio je spoznaje

¹ V. Foretić, Otok Korčula u srednjem vijeku do 1420. godine, Zagreb 1940.

o preko trideset crkvice. Uglavnom su to usputni bilježnički navodi, međutim, dovoljni da se u zreлом srednjem vijeku utvrdi postojanje većine od općepoznatih kršćanskih svetišta na otoku. Dapače, moglo bi se procijeniti da nestajanjem starijih i gradnjom novijih taj broj više nije mnogo mijenjan.² A to znači da je Korčula tada bila ostvarila zavidan stupanj svoje općedruštvene, pa i kulturno-umjetničke izgradnje, dok se na obrednim zdanjima ponajbolje iskazivala kakvoća likovnih dostignuća i iskustava domaće sredine. Iako su ranija svjedočanstva viših oblika čovječje djelatnosti — poglavito umjetničkog posezanja — uistinu škrta,³ posredno se kroz količinu i vrsnoću ovih spomenika sluti nekoć gušća njihova usađenost. Može se pak utvrditi da je ona neosporno bila na razini drugih sagledivih, povijesno bitnijih postignuća otočke zajednice. Ona se odnose na stvarno osamostaljivanje korčulanske Općine, koja je od 1299. godine stekla i svoju biskupiju, a u kojoj je nadalje stvarana puna ravnoteža između političko-ekonomskih mogućnosti i društvenih težnji.⁴ Jedan od pouzdanih dokaza na tome putu pruža graditeljsko nasljeđe, najčvršće predstavljeno sačuvanim crkvicama, ukazujući da su upravo s tadašnjim povoljnim uvjetima dostignuti krajni rasponi mogućeg napretka otoka Korčule. U tom smislu je i značajnije da navedene građevine pokazuju provjerene mijene suvremenog graditeljstva, koje je s njima učvrstilo određene oblikovne predače i predavalo ih kasnijem stvaralaštvu. A kako pritom nisu sudjelovale nikakve izvanjske sile pokretanja, nego se sve uzdržavalo unutarnjim snagama zajedice, to još više ističe samosvojnost baštine na koju obraćamo pozornost.

*

Prije razmatranja prave vrsnoće malih spomenika, nužno je razložiti barem neke spoznaje o njihovom kulturno-povijesnom značaju. Tome, s jedne strane, napućuju naslovi bogomolja, prilično poticajni za šira razmatranja, jer se za većinu može reći da su plod pobožnosti suvremenih prvih spomenima istih svetišta. Tako uz inače u našem

² Usp.: M. Gjivoje, *Otok Korčula*, Zagreb 1969; C. Fisković, *Prilog zaštiti kulturne baštine na području Korčulanske općine*, *Zbornik otoka Korčule*, 2, Zagreb 1972.

³ Osim mnogobrojnih, ali nesustavno istraženih svjedočanstava iz antičkog doba, vrlo su oskudni — samo na jednome mjestu utvrđeni, tragovi ranokršćanskih zdanja: I. Fisković, *O ranokršćanskim spomenicima Naronitanskog primorja, Izdanja Hrvatskog arheološkog društva*, 5, 1980, 233—234. Predromanički sloj potvrđen je nalazom dvaju ulomaka pleterne plastike u gradu Korčuli i nedalekom Žrnovu, a postoji i sačuvana crkva tog stila: I. Fisković, *Crkva sv. Kuzme i Damjana u Zablacu na Korčuli*, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 20, 1980, 159—174. Dokazi romaničkog sloga, naznačeni samo u glavnome gradu, zasad su dvojbeni. Premda se ukazalo na neopravdanost tvrdnji o tobože romaničkim apsidama stolne crkve (I. Fisković, *Peristil*, 12—13, 1970, 90, bilj. 11), ne opovrgava se stvarno njezino postojanje iz 13. st. koje treba razrješavati u zatečenome stanju prizemnih dijelova njezina zvonika. V. dalje bilj. 54. s tekstom na koji se odnosi.

⁴ V. Foretić, n. dj., *passim*. Najbolji dokaz tome ipak predstavlja korčulanski Statut, kao najstariji među istovrsnima u Dalmaciji: *Monumenta historico-iuridica Slavorum meridionalium*, I.

srednjovjekovlju najraširenije svece Mihovila i Jurja (koji se ovdje nekoliko puta ponavljaju), s gotovo neizbježnim sv. Ilijom prorokom i krstiteljem sv. Ivanom, nalazimo svete apostole Petra i Andriju, evanđeliste Luku i Marka, te proslavljene biskupe Martina, Vlaha i Nikolu.⁵ Popis upotpunjavaju sveti kršćanski mučenici Vid, Dujam i Stjepan, te Ciprijan i Sergije još starijeg čašćenja, a i skromni pustinjač sv. Antun Opat.⁶ Očigledno su zastupljeni svi slojevi onda obožvanih nebesnika i tek kroz širi pregled moglo bi se dokučiti koji od njih vuče kakvo porijeklo, jer su u doba kojim se bavimo odreda bili udomaćeni duž jadranske obale. Svaki od njih, naravno, imao je užu zaštitničku ulogu po svojstvima koja im po pučkim, na neki način posvjetovnijim uvjerenjima posvuda pridavahu, ali nismo u prilici da proučimo kako se ta možda vezuju s mjesnim predajama, od slučaja do slučaja upućuju zasebne obrede ili drugačije sapleću posebna vjerovanja. Zamjetljiva je ipak potpuna brojčana premoć zaštitnika muškog roda, što bi bilo primjereno jednom općenito rustikalnome društvu ili sredini okorjelih shvaćanja. Od ženskih, naime, samo se navodi onda najslavljenija Bogorodica (čija su svetišta na par mjesta uvaženija od ostalih), a uz sv. Barbaru putem svojevrsnog osuvremenjivanja vjerske misli i sv. Katarina.⁷ O drugim, vjerojatno starijima, posredno govori nazivlje mjesta, pa bi i to trebalo podrobnije ispitivati.⁸ Crkve posvećene Svim svetima — u dva najjača naselja namijenjene vjerskim bratovštinama, i sv. Križa — u jednome od drevnijih grobišta,⁹ vezuju se kao i kasnije brišani naslov sv. Trojstva uz pradavna, uopćena duhovna uvjerenja, tako da slika ikonografskih stanja nema nekih izuzetnosti ili neobičnosti.

Za prikaz mjesnih prilika gotovo je zanimljiviji raspored i smještaj svetišta u prostoru. Već po broju, te raznorodnosti i starini naslova očituje se prednost jedinoga grada u kojem se njihovim imenovanjem i podizanjem iskazivahu značajke određenih političkih uputa. Tako su shodno stalnim zanimanjima Venecije za vlast nad izloženim otokom (zadugo najistureniji, a prema rivalskom Dubrovniku granično položeni posjed) od 1320-ih godina priznavali sv. Marka i za svojeg pokrovite-

⁵ Iako nije načinjen već nužni pregled titulara srednjovjekovnih svetišta Dalmacije, nema sumnje da su ti sveci čašćeni diljem našeg primorja u doba na koje se osvrćemo. Samo neke od tih crkvice, međutim, sačuvane su u svojim više-manje izvornim oblicima, pa ih opisujem u daljem tekstu mjestimice navodeći preinačene ili nestale. Za potpuniji uvid u povijest i smještaj ostalih sažeto: M. G j i v o j e, n. dj., 303—359, s popisom po naseljima.

⁶ Oni svakako obogaćuju rečeni zbir titulara otkrivajući širinu i jačinu kulturne organizacije otočkog prostora s rasponima od mogućih izvorišta u bizantskom razdoblju do neposrednog osuvremenjivanja mjesnih vjerovanja.

⁷ Stoga je i značajno da se odreda nalaze u glavnome gradu, s time što Bogorodičinu crkvu starog kulta nalazimo i podno sela Care.

⁸ Posebno su u tom smislu zanimljivi lokaliteti Sutvara i Sutulija kraj Smokvice, jer unatoč neuočenim ostacima crkvenih gradnji odaju starost bogomolja na tim mjestima.

⁹ Nalazeći se u Korčuli i u Blatu, odreda spominjane od 14. stoljeća s pripadajućim ustanovama odaju oblike društvenog udruživanja upravo svojstvene gotičkoj kulturi na Jadranu.

lja.¹⁰ Budući da je postao naslovnik biskupske crkve, izravno je usred glavnoga naselja obilježeno jedinstvo svjetovne i vjerske uprave. Kako je stolnici čak brisano Bogorodičino ime, značilo je to najjače podvr-gavanje crkvene ustanove životnim potrebama zajednice i zanemariva-nje tradicija na račun tekućih prilika, što se sve rijetko gdje deševalo. Istodobno se uz groblje vrh grada dizala crkva sv. Petra,¹¹ utemeljite-lja kršćanske zajednice, pa prema tome i prvog zastupnika rimske crkve — između ostalog odlučnoga i za prihvrat smrtnika u zagrobna pro-stranstva. Nedvojbeno je, dakle, društveno najpovlaštenija sredina us-pjela svoju samostalnost podgraditi i osiguravanjem za ondašnja shva-ćanja najvažnijeg, nadnaravnog pokroviteljstva u zbliženju sa zbilj-skim prohtjevima lišenog osjećaja strahopoštovanja. Koliko se ono pre-klapalo s mijenama političkih zbivanja možda također dokazuje grad-nja crkvice sv. Vlaha nad gradom,¹² kao posljedica suvremenih poku-šaja upletanja Dubrovčana u upravljanje Korčulom: kao da je barjak-tar susjedne državnice trebao učvrstiti željenu, ali neostvarenu njihovu prisutnost na otoku. I ostala gradska ili prigradska svetišta otprije se zgušnjavahu oko upravnog žarišta znatno jače negoli oko ostalih pre-djela i naselja.¹³ Dokazujući izrazitije ispoljavanje povijesnih događa-nja, ali i općenitu svijest njihova praćenja, srednjovjekovna su svetišta prvenstveno bivala odrazom neposrednih uvjeta društvenog razvoja. A početno utkana u onovremeno spajanje stvarnih i zamišljenih pojava ostala su ključna znamenja duhovnog života.

U postranim krajevima otočkog ladanja teže je razlučiti istoznačne primjere, jer je i ukupni život tamo bio manje raslojen i prekretniji kroz stoljeća. Valja ipak uočiti da su na prilazima sela Žrnova i Smok-vice (s istočne strane uoza uzdužni otočki put) položena svetišta sv. Mihovila — pretpostavljenog čuvara od svih zala i izbavitelja duša, kao što se u samoj Korčuli istoimena crkvice smjestila na trgu pokraj glavnog gradskog ulaza.¹⁴ Tu je ona dobila uži svoj smisao udjelitelja pravde (čak s pozivom na nadzor trgovine koja se pred crkvom vodila), slično kao što su druge crkvice unutar zidina bile skopčane s višim oblicima gradskog života.¹⁵ Ostale su, priznavajući isključivo muške po-

¹⁰ V. Foretić, n. dj., 351—352. To je svakako jedan od zanimljivih sluča-jeva kako se u procesu ustaljivanja gradskog zajedništva traženje simbolične motivacije vjerske naravi čak podređivalo tekućim prilikama svjetovne politike.

¹¹ Isto, 352. V. dalje bilj. 51. s tekstom na koji se odnosi.

¹² Isto, 354. Ona se spominje upravo u vrijeme osnivanja jedinstvene bisku-pije dubrovačkog Pelješca i mletačke Korčule, kad su na otoku inače trajali sukobi s knezom iz Venecije, pa nije isključeno da je crkva podinuta od strane građana sklonih dubrovačkoj vladi. No, tu bi mogućnost postojanja strančarskih nadmetanja u ondašnjoj Korčuli trebalo svestranije ispitati to više što znamo da bijahu svojstvena građanskom životu zrelog srednjeg vijeka u Dalmaciji.

¹³ Isto, 352—354. V. поближе: I. Fisković, Kulturno-umjetnička prošlost Pe-lješkog kanala, Split 1972.

¹⁴ Iako se prvi put u pisanim vrelima spominje 1412. god., svi su izgledi da je otprije postojala na tom mjestu. Usp.: A. Paulini, *Istoria ecclesiastico-profana di Curzola* (rukopis iz XVIII. st. u arhivu korčulanske stolnice.)

¹⁵ Misli se u prvom redu na planove društvenog udruživanja, osnivanje vjer-skih bratovština (ona Dobre smrti uz crkvu Svih svetih postojale od 14. st.), a potom i svjetovnih (bratovština topnika od 17. st. uzima isprva privatnu ka-

krovitelje, u sklopu slabije razvijenih zajednica zadržale jednosmjerniju zaštitničku ulogu. Prateći gustoću ljudskog boravljenja i bavljenja rastrkane su po plodnim udolinama nadohvat naseljenim mjestima donekle oviseci o skupnom ili pojedinačnom nadležstvu nad zemaljskim dobrima. O potonjem nedostaje poblize dokazanih veza, ali se oblici prostornog uređenja otoka kao iskaza općeg zajedništva jasno raspoznavaju u rasporedu bogomolja. Poredak velikih sela odredio je gotovo u svakome župnu maticu, naročito grobljansku crkvicu,¹⁶ a dok neke stoje na razmeđama seoskih kotara, rijetko koja se uspinje na strme vrhove brijegova ili izbija na daleke morske rtove kako se češće zapaža u ostaloj Dalmaciji.¹⁷ Neosporno su, dakle, Korčulani u srednjem vijeku pri ovladavanju svojeg malog svijeta, tražeći i vjersku zaštitu, stekli dovoljno samopouzdanja da trajnim djelima — namijenjenim duhovnim potrebama — oplemene svoju postojbinu. Osvojivši joj površinu mrežom obrednih zdanja, ljudski odmjerenih veličina a lako pristupačnih na terenu, najneposrednije su spojili zemaljsko i nadzemaljsko, obavili stapanje fizičkog i duhovnog, utvrdivši središnost svojeg bivstvovanja. A da su te crkvice shvaćali i kao pol čovječjeg samopotvrđivanja, uostalom svjedoče zapisi o doprinosima i brizi pojedinaca za njihovu gradnju ili izdržavanje,¹⁸ na temelju kojih ih pouzdanije smještamo u vrijeme. Tako je sve sjedinjeniji kulturni napredak južnojadranskog otoka u zreлом srednjem vijeku otprve dokaziv postojanjem rečenih građevina kao pravih umjetničkih djela.

*

Unatoč znatno većem broju iz srednjeg vijeka poznatih svetišta, na čitavoj Korčuli ih se sačuvalo u više-manje izvornom liku samo deset. Odreda su to jednobrodne građevine koje jasnim ustrojstvom svojih osnovnih arhitektonsko-prostornih činilaca iskazuju najneposredniju ob-

pelu sv. Barbare), te na kapele nastale zavjetom bogatijih obitelji (crkvice sv. Marije iz 14. st., Katarine iz ranog 15. i Anuncijate iz 16. st.).

¹⁶ Župne crkve iz srednjeg vijeka su u Žrnovu sv. Martina, u Čari sv. Petra, u Blatu Svih svetih. Iako je većina ostalih po drevnome običaju služila za pokapanje mrtvih, one sv. Vida u Žrnovu, sv. Jurja u Pupnatu, sv. Marije u Čari, sv. Križa u Blatu (stara, pa nova!), izvan seoskih jezgri s vremenom su postale baš grobljanske kapele.

¹⁷ Od prvih ističemo položaj Sv. Stjepana između Čare i Smokvice, te Sv. Jakova između Žrnova i Pupnata, a od drugih porušenu Sv. Jurja nad Čarom (brdo Sućuraj!) i nad Potirnom, te crkvu sv. Ivana na Gradini u zaljevu Vele Luke.

¹⁸ V. Foretić u svojoj knjizi iznosi čitav niz takvih podataka koji bi se mogli dopuniti i neobjavljenim arhivskim izvodima, te je važno ustvrditi da su darovatelji odreda domaći ljudi, ne samo bogatiji plemići nego i najobičniji seljaci. Oni tim crkvicama poklanjaju i obredne umjetnine, mahom slike, o čemu svjedoči nekoliko izravnih dokumenata, ali i u vizitaciji biskupa T. Dieda (rukopis u opatskoj zbirci Korčule »Directorium episcoporum ecclesie Curzolensis« iz 1612. god.) u većini od starijih crkvice bilježi se trošne slike, nesumnjivo kasnosrednjovjekovnog porijekla s obzirom da je u svakom tadašnjem svetištu morala postojati obredna umjetnina na oltaru. Treba zato držati do znanja kako su i koliko su zdanja o kojima je riječ oplemenjivala otočke sredine i u likovnom pogledu.

rednu svrsishodnost. Na pravokutnu lađu kao jedinstvenu prostoriju za vjernike izravno se nadovezuje manja, polukružna apsida s oltarom, a zasebnost im potanje određuje oblik posvođenja tako da se odmjernošću njihovih oblikovnih i veličinskih odnosa uspostavlja jasan sklad. On se monolitnim zidanjem i geometričnim slogom prenosi na vanjštinu zdanja, dopunjenu obvezatnim zvonikom na preslicu vrh pročelnog zabata koji im ocrta dvostrešni krov. Tako se likovni izričaj postiže jednostavnošću stila u kojem prepoznajemo odlike građenja najuvriježnije od 13. do 15. stoljeća diljem čitave naše obale.¹⁹ Tom razdoblju provjereno pripadaju sve korčulanske crkvice o kojima govorimo. Po konstrukcijskom ustrojstvu dijelimo ih u dvije skupine. U prvoj nadvladava šturi slog zaglađenih obodnih zidova iz kojih izrasta jednako masivni svod. Povezivanje apsida i lađe provedeno je otvorom polukružnog završetka koji prati obris polukalote nižeg, ali i bačvastog svoda glavnog prostora. Taj je u jednom slučaju ocrtan prelomljenim lukom, pa se na temelju toga i još nekih pojedinosti može uspostaviti izvjestan redoslijed nastajanja zgrada. Prvoj, u načelu starijoj skupini svakako pripadaju crkvice sv. Mihovila zapadno od Blata, istoimena još jedna u Smokvici, te nedaleko potonjem naselju crkvice sv. Andrije, a posebno i ona sv. Vida u Žrnovu.²⁰ Za uništene građevine sv. Barbare u Lombardi i sv. Luke uz današnje groblje Korčule, sluti se po opisima onih koji ih zatekoše da su također imale pravokutnu lađu s polukružnom apsidom, i to u razmjerima srodnim očuvanim svetištima.²¹ Ruševina crkvice sv. Stjepana između Čare i Smokvice pokazuje u sitnome mjerilu sva svojstva prvog tipa, kojemu se priklanja i crkva sv. Jurja nad Pupnatom makar je lišena izvorne apsida.

Druga saglediva skupina posve se podudara s prvom u izvanjskom, osnovnom liku crkvice. Načelno veće, njoj pripadajuće gradnje vitkije su i razmjerima svojih dijelova, to više što imaju bogatije plastičke dopune bitnih sastavaka. Razlike su naglašenije iznutra, jer obvezatno gotički svod podržavaju pojasnice istovjetnog nacrtu, oslonjene na dostatno jake pilastre uz bočne zidove. Tako se pred apsidom, polukružno zaobljenom u tlocrtu i otvoru prema lađi, stvara prostor od tri polja, pa se odmjerenost cjeline dohvaća postupno, očitavanjem suodnosa jednoliko ocrtanah čimbenika.²² S obzirom na njihov veći broj, jer se dva-

¹⁹ Nakon umnogome manjkave i neosporno zastarjele knjige M. Vasića, do danas nije načinjen cjelovitiji pregled dalmatinske arhitekture srednjega vijeka kakav je uzorno dan za građu s južnijeg primorja: V. Korać, *Graditeljska škola Pomorja*, Beograd 1965. Za usporedbu s razvojem stila i širenjem oblika koristan je i pregled građe u: Đ. Bošković, *Stari Bar*, Beograd 1962.

²⁰ Kod posljednje, međutim, postoji vjerojatnost da je još jedanput znatnije prerađena zahvatom poznatog graditelja Pavla Markovića 1446. godine, a pod nadzorom protomajstora korčulanske katedrale Jakova Corera iz Tranija: F. Radić, *Starinska crkvice sv. Vida na groblju sela Žrnovo*, *Prilog Bulletinu* za god. 1887.

²¹ O njima vidi: V. Vuletić-Vukasović, *Sv. Barbara u selu Lombardi*, *Starohrvatska prosvjeta*, II/4, 1896, 242—244; F. Radić, *Razne vesti*. Isto IV/2, 1898, 96; M. Vasić, *Arhitektura i skulptura u Dalmaciji*, Beograd 1922, 23 itd.

²² Valja odmah naglasiti da je taj sustav, s jedne strane, poznavalo već romaničko graditeljstvo na našoj obali u nizu oglednih primjera kao što su crkve sv. Kuzme i Damjana u Kaštel-Gomilici ili sv. Katarine u utvrđenom samostanu templara na Vrani. Prijenosom do monumentalnijih primjera, kao što je crkva

ma središnjim u slobodnoj postavi dodaju još dvije rubne uslonjene uz pročelje i začelje lađe, životvornost likovnog učinka je u strogoj disciplini punih i praznih volumena, ponešto razvedenijih svjetlom koje upada uglavnom bočno ali na svakoj građevini drugačije. Međutim, time kao ni različitim razmjerima druga skupina crkvice ne gubi svoje jedinstvo podvučeno smještajem isključivo na zapadnome kraju otoka. Pripadaju joj, naime, crkva Gospe od Polja kraj Blata, a u samome naselju crkva sv. Križa na starome groblju i sv. Jerolima u stambenoj jezgri,²³ te crkva sv. Ivana u zaljevu Vele Luke.²⁴ U načelu, ne samo uslijed složenije arhitektonsko-plastičke ustrojbe, nego i jače vitkosti zdanja, ona je zacijelo mlađa, a u ukupnom graditeljstvu Dalmacije zahvaljujući raščlanjenosti uzornog predloška dobiva važnije mjesto.²⁵ Dok se između te dvije skupine mogu po navedenim primjerima istaći jače srodnosti, postoje još na otoku svetišta koja se oblikom priklanjaju više prvoj negoli drugoj. Tako od crkvice sv. Petra i sv. Katarine u gradu Korčuli, preko sv. Križa u Žrnovu do one sv. Petra i Pavla ili sv. Bartula u Lumbardi, a sv. Antuna na Glavici kraj Korčule i drugih,²⁶ slutimo vremensko protezanje utanačenih tipoloških osobitosti koje u načelu ističu ustaljenost dostignuća iz doba koje obrađujemo.

*

U prvoj skupini crkvice sv. Mihovila na predjelu Dugi pod, zapadno od Blata, predstavlja se kao najstarija jer u potankostima obrade odaje čedne biljege romaničkog graditeljstva. Stoga na otoku ima značenje svojevrsnog predloška, unatoč tome što joj je apsida srušena sa

Gospe Lužina kraj Stona, u gotički stil, kao što je župna crkva u selu Lubenice na Cresu, stvoren je najrasprostranjeniji tip gradnji 13—15. st. u tom prostoru, pa bi vrijedilo sabrati sve spomenike. U još većim omjerima isto je rješenje prisutno u kasnogotičkim propovjedničkim crkvama kao što su one franjevačke nad Orebićima, na Otoku ili u Slanome, kod kojih je s obzirom na veličinu presvođenog prostora u dahu drugačijeg stilskog stremljenja izbjegnuta učinkovitost prvotne plastičnosti.

²³ Prvi ih je objavio I. Protić, *Župa Blato od IV. do XX. st.*, 1976 god. — smatrajući ih znatno starijima negoli ukazuju povijesni podaci s kojima ih izravnije povezujemo. O tome vidi dalje.

²⁴ O njoj u posebnom podnaslovu piše V. Foretić, n. dj., 348, jer su brojnika osvjedočena njezine prošlosti.

²⁵ Važno je radi stanovite lokalizacije tipa na Korčuli, s obzirom na nesumnjivo jake tamošnje graditeljske radionice, da je tip u romaničkom obliku postojao već u Lumbardi s crkvom sv. Barbare (porušena ali objavljena: F. Radić, *Starohrvatska prosvjeta*, 4/II; M. Vasić, n. dj., 24), te da je prenesen na susjedni Pelješac u crkvi sv. Luke nad Kućištem iz 14. st. te na Lastovo u crkvi sv. Vlahu, koja po smještaju (možda i obliku) i nastanku podsjeća na istovremeno podignutu crkvu dubrovačkog patrona nad gradom Korčulom kao dokaz o uporabi vjerskih znamenja u službi svjetovne politike. A za povijest umjetnosti valja naglasiti da su isti oblik rabili korčulanski graditelji Andrijići početkom 16. st. u Dubrovniku podigavši crkve sv. Spasa i Navještenja.

²⁶ Izuzev prvih dviju odreda nastaju u 15—16. stoljeću utvrđujući kontinuitet u 14. stoljeću zadanih oblika. Sumarni opis sa stilskim karakteristikama i datumima izgradnje: I. Fisković, n. dj. (13). Vidi i slike u ovom radu.

zemljom, a začelje potom zagrađeno ravnim zidom.²⁷ Budući da su joj i bočne strane jednako plošne i bez otvora, stilsku pripadnost razrješava pročelje s vratima, prozorčićem i preslicom u središnjoj osi. Uskopravokutni ulaz je oštro usječen u zid, a naglašena luneta mu je plitko uvučena sa zidanom ispunom. Nad njima strši nadvoj, ozidan u obliku opuštenoga luka, inače poznat u primorskom graditeljstvu i prije od 13. stoljeća. Uspravni prozorčić je dignut visoko do učelka pročelnog zabata, gdje je vjerojatno kasnije sazidana preslica koju je prvotni položaj prozora isključivao. Sve su zidne plohe ožbukane, pa se o tehnici zidanja kao ni na većini zdanja zasad ne može rasuđivati. S istih razloga nisu predočivi ni okviri otvora iza kojih jaki namazi žbuke prekrivaju unutrašnje stijenke s nezgrapnim svodom izvučenim iz vrlo debelih zidova. Nepravilno savinut svojom istegnutom elipsom iskazuje stremljenje uvis, to više što je obris apsidalnog otvora (zazidan, ali raspoznatljiv po niši oltara) znatno niži. Ta težnja k visini zamjećuje se i u rasporedu pročelnih članova uspostavljenih isključivo uz vertikalnu os. Vrata su iznutra oblikovana kao i sprijeda, iako je luneta nešto niže ozidana nad gredom nadvratnika. Otvor prozora, dotičući svod, širi se od izvana vidljivog prosjeka da bi uveo jači mlaz svjetla u inače posve neosvjetljenu prostoriju. Na taj način predočuju se ključna svojstva i razvojna traženja jednog stila koji je na Korčuli unatoč slabim svjedočanstvima bio zastupljen svojom karikom. Temeljne značajke ove crkvice, naime, služe prije svega raspoznavanju sličnosti s ostalim istovremenim izvan Korčule, a potom uspostavljanju odnosa prema istovremim građevinama duž otoka.

Među ostalima crkvice sv. Vida na grobištu Žrnova detaljnije je poznata iz povijesti, jer podaci o njoj postoje još iz 13. stoljeća.²⁸ Na temelju toga lakše je ustvrditi da je pretežni oblik dobro uočuvane građevine uistinu romanički, iako je kasnije doživio znatne preinake. Naime, prerađeno je čitavo pročelje: sigurno s obnovom preslice, umećanjem rozete i proširenjem vrata, dok volumen građevne cjeline izgleda nepomijenjen.²⁹ Krupna polukružna apsida prijanja na šire i više tijelo lađe zadržavajući dojam romaničkog htijenja k monumentalnosti u malim razmjerima (još naglašeniji nakon što je čitav građevni blok ožbukano). Jednako je u unutrašnjosti, gdje se prilično izduljeni bačvasti svod nadimlje nad pravilnom oblinom polukalote svetišta. I prozori, po jedan nisko na pobočnim zidovima, pomaknuti prema začelju a usječeni ukoso radi što boljeg osvjetljenja prostorije, odavaju zrelost stilske iskustva. Tako je u cijelosti riječ o najjednostavnijoj razradi

²⁷ Usp. I. Protić, n. dj., 25. — a za komparaciju njenih građevno-plastičkih elemenata: D. Domančić, *Srednji vijek. Kulturni spomenici otoka Brača, Brač-ki zbornik*, 4, 1960. itd.; T. Marasović, *Prilog morfološkoj klasifikaciji rano-srednjovjekovne arhitekture u Dalmaciji*, Split 1978, 108, 113. — neopravdano uvodi građevinu među starije spomenike primorske arhitekture.

²⁸ V. Foretić, n. dj., 356. s pozivom na stariju literaturu. Vidi i bilj. 20. u ovom radu. Također: M. Gjirovoje, n. dj., 339.

²⁹ Na te očigledne preinake odnose se nadnevcu uklesani u luneti s reljefom (1617), te na preslici (1901), opovrgavajući prijašnje tvrdnje da su plastičke izrađevine u njihovom sastavu kao i na oltaru crkve iz 13. st. I. Fisković, n. dj. (13).

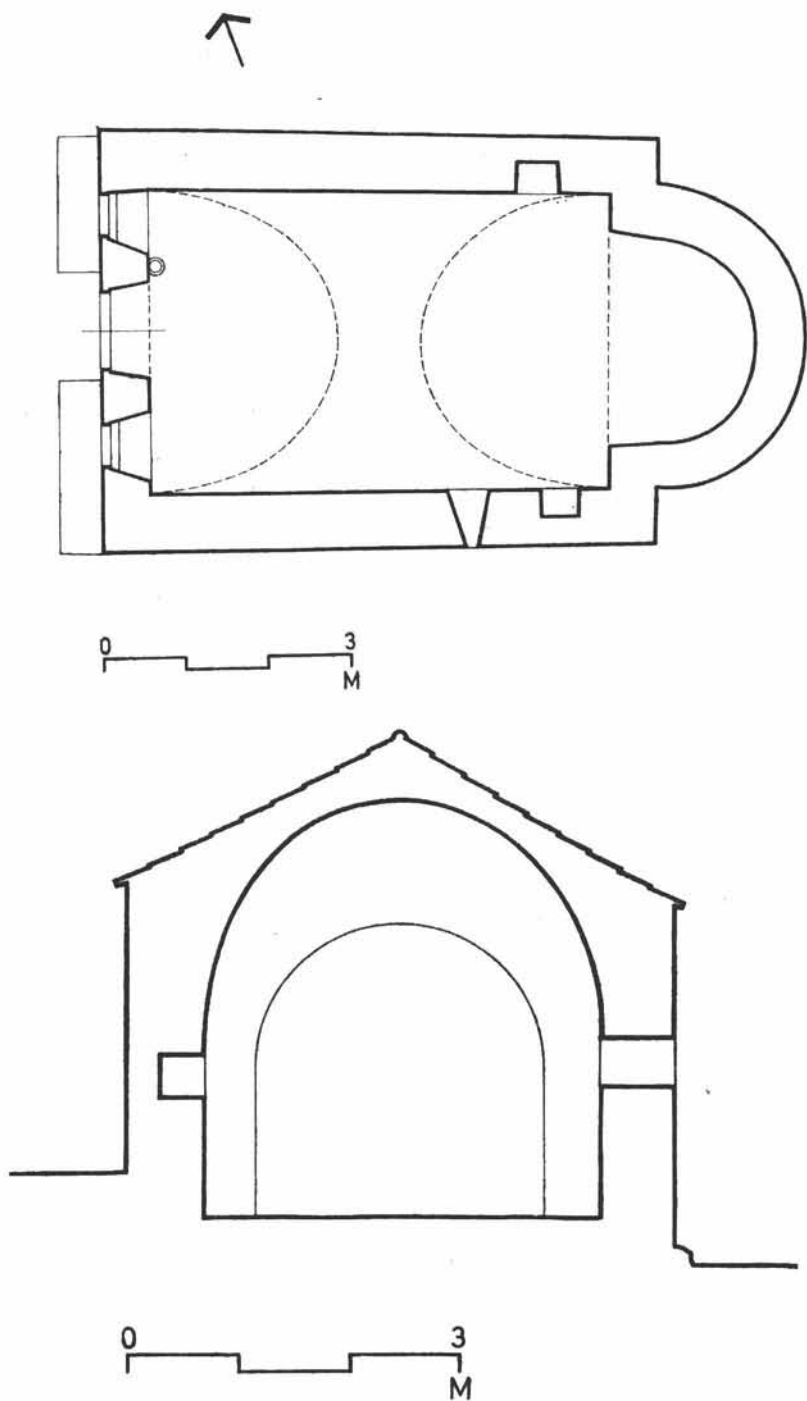
tipa iz drugog sloja postojećih korčulanskih crkvice. Za ovu treba naglasiti da je podignuta na mjestu neke starije, s kojom uvjetno povežemo na otoku jedinstven ulomak klesanog ukrasa pleterne obrade i vegetabilnog motiva, ugrađen u obližnju zgradu mrtvačnice. Iako sve ukazuje da se uokolo žrnovskog polja, obitavanog od Rimljana, a kroz srednji vijek držanog u posjedu biskupije,³⁰ odavno upućena gradnja kršćanskih svetišta, može se smatrati da se prvi spomen crkvice sv. Vida odnosi na opisanu građevinu. Zato ona predstavlja jasan primjer zadržavanja romaničkog sloga, to značajniji što o ostalima nema tako ranih pisanih svjedočanstava. Ujedno je važno da je, po svojoj prilici, održala glavne razmjere i pretežni obris iz vremena prvih spominjanja, za razliku od obližnjih svetišta koja su u baroknim pregradnjama zadržala jedino moguća podsjećanja na početne svoje oblike.³¹

Zbog primjerene pogodnosti prohtjevima obreda, što je — uostalom — odredila tip i prije romanike, ista se arhitektonsko-prostorna rješenja na Korčuli ponavljaju u nešto mlađim gradnjama. Među takve ubrajamo crkvu sv. Mihovila u Smokvici, koja je zadržala nepromijenjenu unutrašnjost iz srednjeg vijeka unatoč sasvim prerađenome pročelju. Za očitavanje prvotnog stanja odlučan je uprošteni omjer bačvastog svoda lađe i luka apside. Jedini izvorni prozor, na južnome zidu nisko položen bez okvira, rastvarajući se svojim usjekom kroz opnu samo po širini ne remeti dojam o uzdržavanju srednjovjekovnog ustrojstva. Budući da se svetište drevnog naslova spominje od 1372. godine, zajamčeno joj je postojanje barem stotinjak godina kasnije negoli bismo je stilski odredili.³² A s obzirom na to da isključujemo mogućnost pripadanja spomenika novijem dobu (koje barata okvirno istovjetnim rječnikom prešućujući podsjećanja na gotiku), ukazuje se posvemašnje priznavanje romaničkih zasada. Strogost cjeline sa skladno razmjerenim odnosom veličina podupire slutnju da je zasnovana uporedo s većinom crkvice poznatih od 14. stoljeća. Na temelju toga ovdje bismo imali ponešto okašnjelo zadržavanje romaničkih predaja u jeku stvaranja gotičke arhitekture na Jadranu, odnosno još jedan slučaj kod nas uočene pojave. Utoliko rečena crkvice, određena koliko istovjetnostima toliko razlikama nakon one sv. Vida odražava raspone jednog tipološkog razreda u domaćem graditeljstvu. Usaden u morfologiju rustičnih izdanaka primorske romanike, taj se razred — kako pokazuju i neki po vremenu nastanka dvojbeni primjeri — na Korčuli bio i jače ispoljio, obilježivši znatan dio kasnijeg graditeljskog stvaralaštva.

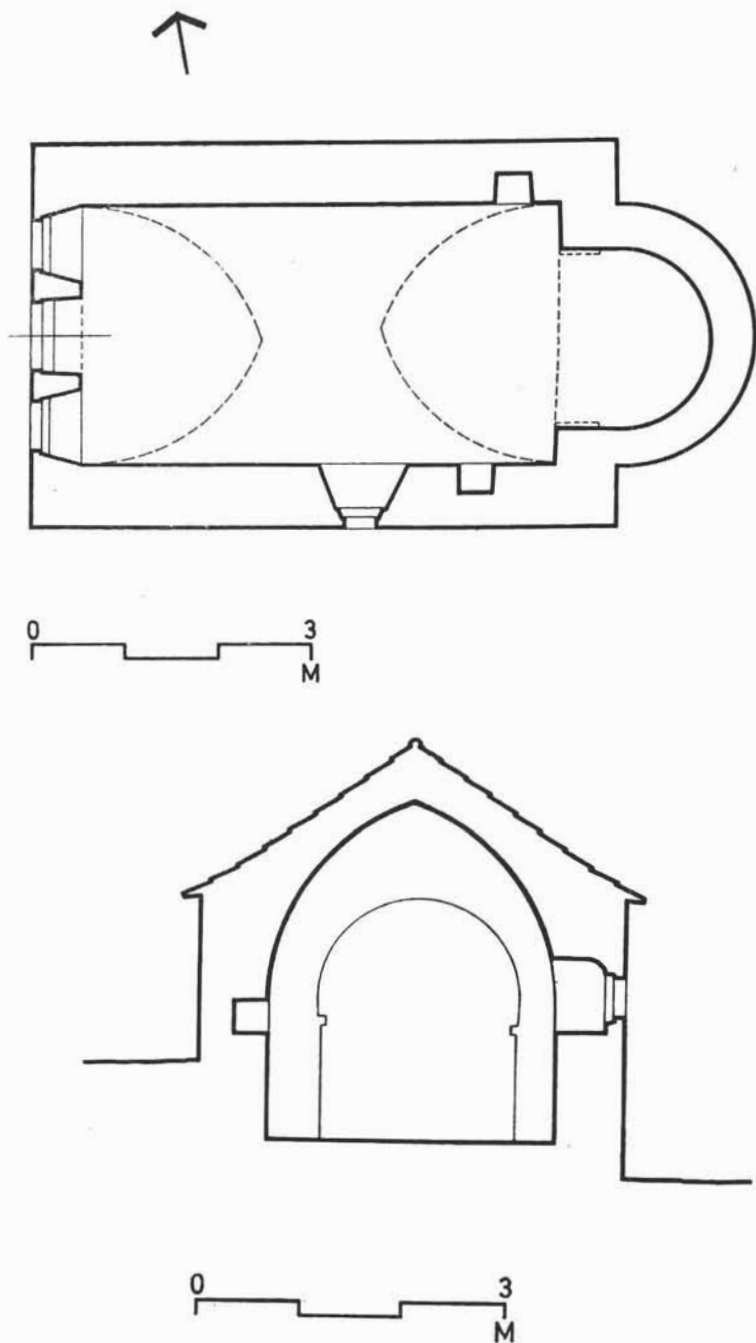
³⁰ O tome također: I. Fisković, n. dj. (13), 23. i d. Za pleterni ulomak vidi: I. Radić, Starinska crkva sv. Vida na groblju sela Žrnova na otoku Korčuli, *Bullettino di archeologia e storia dalmata*, 10, Split 1887, supp. II, 1—4.

³¹ O njima pobliže: I. Fisković, n. dj. (13). U tom svjetlu mora se protumačiti postojanje crkvice sv. Mihovila u Prvom selu. Usp.: A. Paulini, n. dj., (spominjana od 1329. god. prerađena 1722—26), te crkve sv. Martina, koja je pri baroknom preinačivanju u trobrodnu župnu maticu zadržala gotički svod u apsidnome dijelu, najvjerojatnije uglednom na prvotno zdanje također zapisano od 14. stoljeća.

³² Vidi: V. Foretić, n. dj., 359; T. Diedo, n. dj., 73, zatekao ju je u zapuštenome stanju, pa se može pretpostaviti da je nakon toga uslijedila obnova kao i ostalih starih crkvice u župi za koje je zapisao da su »semiderute et dissipate«.

Sl. 1. Tlocrt i poprečni presjek crkve sv. Mihovila u Smokvici

Sl. 2. Tlocrt i poprečni presjek crkvice sv. Andrije kraj Smokvice

Pouzdanije novosti unutar istoga niza objašnjava par kilometara istočno od Smokvice udaljena crkvice sv. Andrije onkraj polja Dračevice. Zabilježena je u izvorima od 1346. godine, a bez sumnje pripada ranogotičkome razdoblju. Zadržala je prvobitni lik mimo zapisanih popravaka u 17. stoljeću.³³ Pročelje s uskim vratima i uz njih položenim sitnim prozorima natkriljuje velika preslica zvonika s jedinim otvorom, postajući najnaaglašeniji dio građevine. Pred njome lakše se shvaća izmijenjeni izgled dvaju posljednje navedenih svetišta, jer nema sumnje da su ti zvonici vrlo svojstveni ukusu zreloga srednjeg vijeka. Zvonik na maloj crkvi pravilno je razmjeren prema čitavome pročelju te čini trećinu ukupne visine, a i po širini obuhvaća točno treći dio. K tome stranice njegova zabata slijede kosine polegnutog krovišta, pa se u cijelosti uspostavlja ne samo trijezno odmjereno nego i sračunat odnos veličina te ravninom ziđa međusobno povezanih oblika. Za razliku od ulaznih vrata s otvorom okomito prosječenim kroz zid, dva postrana i jedan južni prozor najvjerojatnije su novijeg datuma. A unutra, nakon oštro svinutog i prelomljenog svoda lađe, slijedi niža apsida s polukalotom i iz nje izvedenim polukružnim otvorom. Umjesto utanačivanja stila u toj neujednačenosti nacрта prostorno stopljenih odjeljenja, treba spoznati ishod tehničkih mogućnosti samoga građenja. Naime, dok je usvojeni gotički svod bilo posve lako postaviti na pravokutnu prostoriju lađe, već u tlocrtu polukružna apsida sustavom zaklapanja svojeg poluvaljkastog tijela iziskivala je napeto zaobljenje prednjeg uspravnog luka. Iz estetskih pak razloga podanci su mu označeni pločastim kamenom, kao što i prošupljenje preslice ima istovrsnu razdjelnicu prema naniže ravno spuštenome zidu nosača. Upravo oni svojom veličinom u suglasju s uskim vratima pojačavaju dojam visinskog rasta, što postaje i bitna oznaka gotičke raščlambe vrlo jednostavne građevine.

Unutar prve skupine istovjetno komponiranih spomenika, gotički se rječnik najbjelodanije iskazuje na crkvi sv. Jurja nad Pupnatom. Poznata iz pisanih vrela od konca 14. stoljeća, ona pokazuje iznimna oblikovna nesuglasja u svojoj rustičnoj cjelini. Dosta dugačka i niska lađa ima svod u vidu stiješnjene bačve, a par četvrtastih prozora pred svetištem plod je posredovanja u začelju s kojim je poništen i prvotni obris apsida. Na pročelju pak vrata s lunetom, te preslicu visokog zvonika ocrtavaju prelomljeni lukovi uspostavljajući prejaku vertikalu. Izjednačeni u omjerima, dapače, izravno se stapaju jer vrh vrata sasvim neuobičajeno dosiže podanak zvonika, a ujedno prelazi ramena krovišta neprilično blage strmine nad kojom strši vitka preslica zvonika. Budući da mu je na dvostrano ustreljenom vršku klesani akroterij, da ima klesanom profilacijom obilježene vodoravne rubove nosača, a i da je uz vrata plastički obrađena škropionica,³⁴ slobodno je posumnjati

³³ V. Foretić, n. dj., 359; T. Diedo, n. dj., 73, zabranio je u njoj službu dok je ne privedu u dolično stanje, što znači da je i na njoj izvršen stanovit zahvat manjeg opsega, jer osim prozora otvorenih u duhu baroknog stila nema govora o jačim preinakama.

³⁴ Ti umeci zrelogotičkih oblika potvrđuju jaču intervenciju na zgradi (Obredni prostor, naime, proširen je do raspona lađe od koje ga izdvaja malo niži, stiješ-

u cjelovitost uređenja crkve. Najvjerojatnije je, naime, prva gradnja jakih zidova i zdepastog oblika u 14/15. stoljeću doživjela pregradnju pročelja, mimo koje je primjena istančanijeg sloga na rustičnoj zgradi inače teško objašnjiva. U svakom slučaju, grobišna — nekoć i župna crkva sela Pupnata, u svojem kasnosrednjovjekovnom izdanju predstavlja samosvojnu inačicu prve skupine korčulanskih crkvice, pokazujući kako su osobitim rješenjima urodili susreti ukorijenjenih predaja i pojašnjenih gotičkih prodora u seoske sredine. Zato je i možemo povezati s dva jedina poznata dokumenta o ranom joj postojanju: godine 1383. spominje se položaj postojećeg svetišta sv. Jurja, a 1395. govori se o posvećenju crkvice.³⁵ S uvjerenjem da je potonje prouzročila obnova starijeg zdanja razjašnjavamo dvojakost tehničke i stilske kakvoće njegovih sastavaka.

Zadržavajući ujednačeni, prostorni poredak opisane crkvice čednim promjenama svojeg oblikovnog sloga utvrđuju put romaničkog ka gotičkom stilu. Taj prijelaz, međutim, očituje se tek u suhoj primjeni nekih novih oblika — u prvom redu prelomljenog luka u nacrtu svoda lađe ili obrisu zidnih prošupljenja (vodoravno polaganih prozora), a nipošto u drugačijem shvaćanju ukupne obrade građevina. U vezi s time može se ipak zamjetiti svjesna izmjena u odnosu veličina, jer je rečeni luk nužno uvjetovao visinski rast sastavaka u kojima se obrazovao. Bitno je da su toj težnji k visini podvrgnuti drugi članovi dijelova na kojima se pojavio, pa je primjerice njime natkriljena lađa crkvice sv. Andrije razmjerno uža od one crkvice sv. Mihovila zasvedene bačvastim svodom, premda su približno jednako dugačke pred svojim istovjetnim apsidama. A izvorni okvir vrata pupnatske crkvice sv. Jurja s oštrolučnom lunetom znatno je viši, sam po sebi i naspram obodu krovišta, od onih gdje je ostao najstrože pravokutan ili s polukružnim nadvojem. Gotičko povisivanje strukture, dakle, nije smišljeno samo u optičkom dojmu radi izduljenosti luka, nego i u zbiljskom utanačivanju veličina nad podjednako odmjerenim tlocrtima. Uz tu, odlučnu odliku oblikovanja prva skupina crkvice zadržava plošnu ogoljenost i vanjskih i nutarnjih površina zidnog čvrstog plašta, to značajniju što su mu proboji odbrojani najstrožom namjenom jedinog prednjeg ulaza i ponekog prozorčića. Tako su navade škrtog osvjetljavanja unutrašnjosti uz posvemašnje naglašavanje jačine ziđa, kao puke oplate a ne razvedene strukture, ostale uvriježene još iz romanike. Ona je u načelu gradila dosta mala svetišta diljem otoka, među kojima crkvice sv. Stjepana između Čare i Smokvice dobiva gotovo neshvatljivu usitnjenost. U nedostatku svoda, na drevnost postanka uz uporedno spominjanje upućuje tlocrt istovjetan opisanima, a pogotovu ravno kroz debeli

njeni svod.) u punom jeku uspona kamenarskih radionica na otoku, općenito nastojanje da se vrsnim klesarskim izrađevinama oplemene šturi izgledi gradnji.

³⁵ V. Foretić, n. dj., 357, iznosi da se u starijim arhivskim knjigama 1383. god. prvi put navodi »*loco ubi dicitur subtus sanctum Georgium de Pupnata*«, a A. Paulini, n. dj., 23, prenosi ispravu kojom je 1395. god. tadašnji korčulanski biskup primio 4 dukata od ostavštine Vidoša Radočevića »*pro consecratione ecclesie Sancti Georgio de Pupnata*«.

zid usječeni otvori vrata i osno im postavljenog prozorčića sred apside.³⁶ No, promjena ukusa u izboru oblika bijaše sve prisutnija, pa su po načelno istim pravilima u 14. stoljeću izvršene i prve obnove starijih građevina. Gotičkim posredovanjem čak je preinačena jedina do danas raspoznata predromanička crkva: ona sv. Kuzme i Damjana u Zablaću.³⁷ Njoj su radi umetanja svoda s oštrobriđnim završetkom savrnjene prvotno raščlanjene unutrašnje stijenke lađe, te se za razliku od izvornog stanja vanjštine unutrašnjost sjedinjavala sa zaobljenom apsidom na čisto gotički način. Očito se, dakle, novi stilski izraz postupno udomaćivao i na Korčuli, gdje je s utanačenim inačicama tijekom 14. stoljeća postao opća moda arhitektonskog oblikovanja brojnih crkvenih zdanja.

U tom smislu na prvu se skupinu bez jačih vremenskih pomaka nadovezuje druga grupa korčulanskih crkvice. Pripadaju joj četiri izvrsno očuvane crkvice s negdašnjeg područja župe Blato u kojoj se inače nalazi najviše istovrsnih spomenika srednjovjekovnog graditeljstva.³⁸ Na temelju arhivskih zapisa datiraju se u šire razdoblje 14. stoljeća, što je neobično važno s obzirom na to da su im unutrašnjosti znatnije raščlanjene od nabrojanih, i to s odlučnim svojstvima naizgled naprednijih stilskih shvaćanja. Ona se iskazuju kroz složeniji konstrukcijski sustav koji se ne sastoji više od jedinstvenog posvođenja pravokutne lađe pred stalno polukružno u tlocrtu i nacrtu priključene apside. Ovoj glavne prostorije, naime, dobio je par nasuprotnih stubaca uslonjenih uz pobočne zidove, te povezanih međusobno s pojasnicama koje podržavaju oštrolučni svod prateći ga u osnovnom nacrtu. Takva premoštenja u slobodnoj središnjoj postavi ili ponovljena uz rubne zidove u prednjem tijelu razlažu razvedeniji prostorni učinak, pa je izgubljena ona neposrednost u čistom sagledavanju cjelina prve skupine. Crkve ove druge odreda su veće, a i više, iako im to nije odredilo novi oblik jer je dvočlani poredak volumena i u tropoljnoj podjeli unutrašnjosti ostao nepromijenjen. Čitljiv je izvana sa strogošću ustaljenog izričaja, jer je svaka zgrada omeđena plošnim stijenkama koje naglašavaju monumentalnost geometrijskog sloga izravnije predočenog redovitim ožbukavanjem plašta čitavog zida. Simetričnost zdanja pojačava raspored otvora,³⁹ te postava obvezatnog zvonika na preslicu uvrh

³⁶ Radi spoznavanja točnog oblika i razmjera zatrpene ruševine, trebalo bi izvesti manji arheološki zahvat, iako je i ono što se vidi dovoljno da se spozna njezina starina — po svemu sudeći ipak ranija od prvog spomena crkve iz 1412 god. V. Foretić, n. dj., 358.

³⁷ O njoj pobliže: I. Fisković, n. dj. (3). Budući da su odonda, prilikom konačnog popravka spomenika, izvršena detaljnija arhitektonska snimanja, valja ispraviti taj prvi tlocrt, kao i onaj objavljen u radu T. Marasovića: n. dj. Tab. XXXII/4, jer su oba u različitim dijelovima netočna.

³⁸ O njima osnovne podatke donosi M. Gjiwoje n. dj., 348 I. Protić, n. dj., potanje piše o tim crkvicama, njihovom postanku i obliku, te u vezi s time predlaže datacije drugačije od ovdje donesenih. U prvom redu, on smatra da su nastale dogradnjom »starohrvatskih rotundi« koje raspoznaje u samim apsidama postojećih zdanja.

³⁹ Zapravo, na većini srednjovjekovnih crkvice prozori su mahom novijeg nadnevkca, pa je o izvornom njihovom obliku i rasporedu teško suditi. Razloge tome

pročelja. U načelu, on ističe uspravljenost gradnji i daje naslutiti sustav okomito izduljenih unutrašnjosti bivajući svojim razmjerima i obrišom najizraženiji pokazatelj gotičkog stila i ukusa. Taj je, dakako, na čitavoj drugoj skupini prevladao (bez obzira na to što su apside održale najobičniji romanički lik), a doradenost svojeg stupnja iskazao nizom plastičnih izrađevina koje likovno oplemenjuju svaku pojedinu građevinu na način primjeren savršenijoj njezinoj obradi, pa uglavnom zatajen na prvonavedenim crkvicama približno uporedog podizanja.

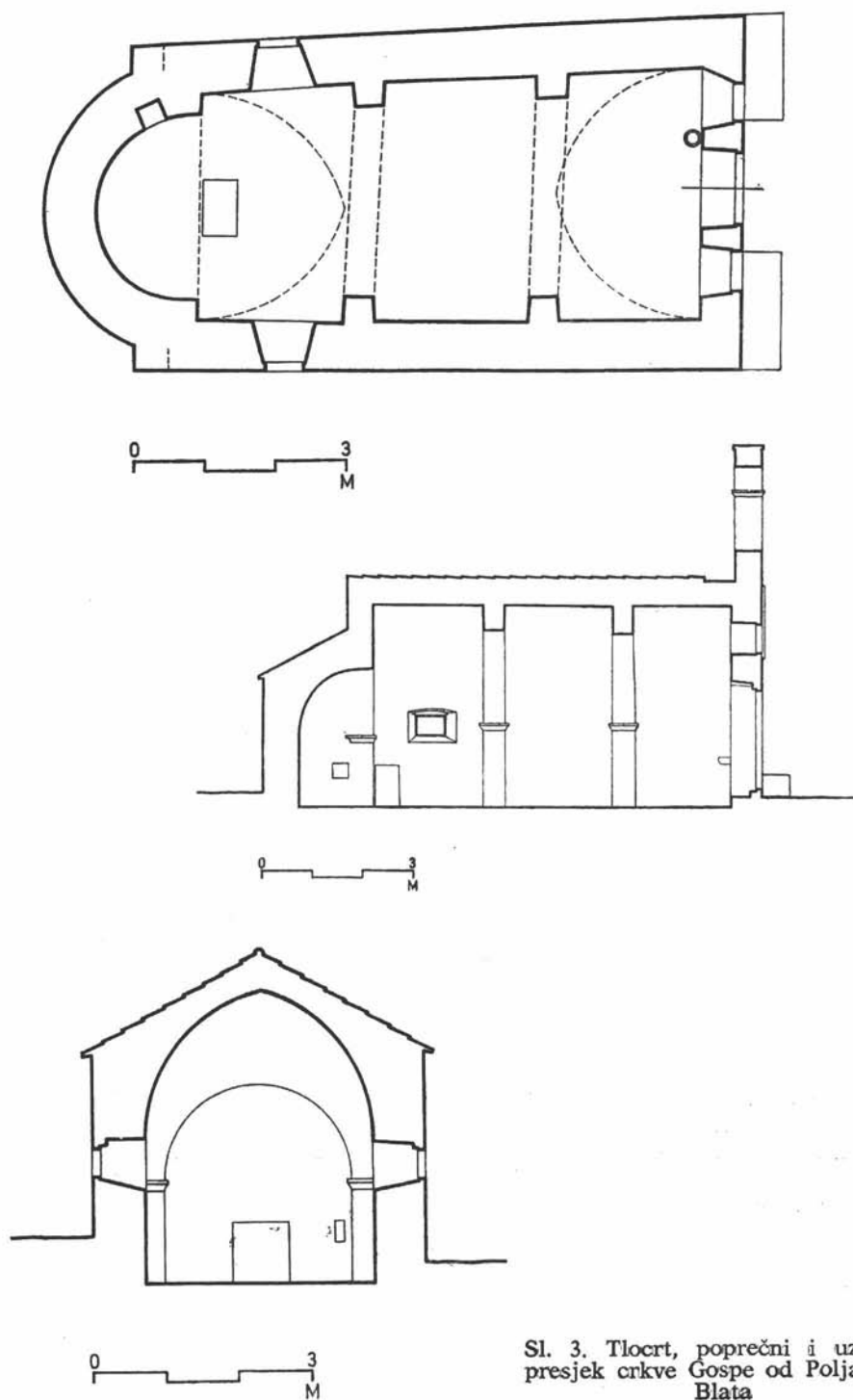
*

Od svetišta koja tvore drugu grupu spomenika, crkva Gospe od Polja kraj Blata čini se najstarija. Upućuje na to učestalo njeno spominjanje od prve polovice 14. stoljeća, pa je važno da se poput nekih drugih obrednih građevina s Korčule nalazi na položaju rimske vile rustike.⁴⁰ Podignuta je na plodnoj zaravni, u pristranku gdje se križaju drevni putovi i vidljiva izdaleka gospodari okolinom. Tome pridonosi njen čisti, krupni volumen s uzdignutim zvonikom koji iako dvoplošan poput svih ostalih čini jaku protutežu širokoj i zaobljenoj, ali prignutoj apsidi. I osnovno tijelo crkve zaglađenih površina izgleda podređeno preslici uobičajenog oblika s povisokim podankom, a uskim otvorom za zvono koji završava oštrim lukom pod raskriljenim zabatom. Njegova je kosina nešto strmija od nagiba krovnih krila, tako da se potiče osjećaj postupnog uspinjanja čitave mase i prednjeg lica građevine. Ono je nekoć bilo još izražajnije dočim se ustanovilo da je unutrašnja podnica bila dosta niža,⁴¹ što znači da je sav teren nasut a s njime poravnana i razina unutrašnjosti. Tako bijaše jača i vertikalna usmjerenost konstrukcije lađe — kako rekosmo — podijeljene na tri polja. U obujmu sva tri su podjednaka, pa se ponavljanje čimbenika lučnog premoštenja prostorijske prenosi na prostorne odjeljke u pravilnome rasporedu. Takvo plastično napinjanje učinjeno je trijeznijim pomoću umetanja pločastih klesanaca s izvijenim presjekom na vodoravnoj razdjelnici okomitih stubaca ozidanih zajedno s obodnim zidom i prelomljenih

nalazimo u odredbama poslije Tridentinskog koncila, po kojima se nalagalo otvaranje novih otvora radi osvjetljavanja obrednog mjesta i prozračivanja crkvice. Tako T. Diedo u spomenutoj vizitaciji nekoliko puta izričito zahtijeva proširenje postojećih ili probijanje novih na korčulanskim crkvicama: sv. Jerolima i sv. Križa u Blatu, kao i sv. Ivana na Gradini pred Velom Lukom po dva pobočna ispred oltara (što je, sudeći po njihovim oblicima, i obavljeno), a na crkvi sv. Mihovila i Sv. Kuzme i Damjana pred Blatom uvećanje jedinog na pročelju (što, međutim, nije izvršeno).

⁴⁰ Iako su tragovi rimskog zaposjedanja tla zamijećeni na mjestima većeg broja srednjovjekovnih crkava (Sv. Kuzma i Damjan u Zablaću, Sv. Martin u Krtinju, Gospa od Polja u Cari, Sv. Jakov između Pupnata i Zrnova, Sv. Križ u Zrnovu, Sv. Antun na Glavici kod Korčule unutar prethistorijske gradine itd.) samo su pokraj ove obavljena arheološka istraživanja zatečene prostrane vile rustike, Usp.: I. Cetinić, Buldožder otkrio rimsko gospodarstvo, *Slobodna Dalmacija*, 1. XI. 1978.

⁴¹ Naime, na osamdesetak centimetara ispod sadašnje razine pločnika otkopan je prvotni pod u apsidalnome dijelu s četvrtasto ozidanim stipesom staroga oltara, pa nema sumnje da su proporcije crkve bile znatno vitkije.

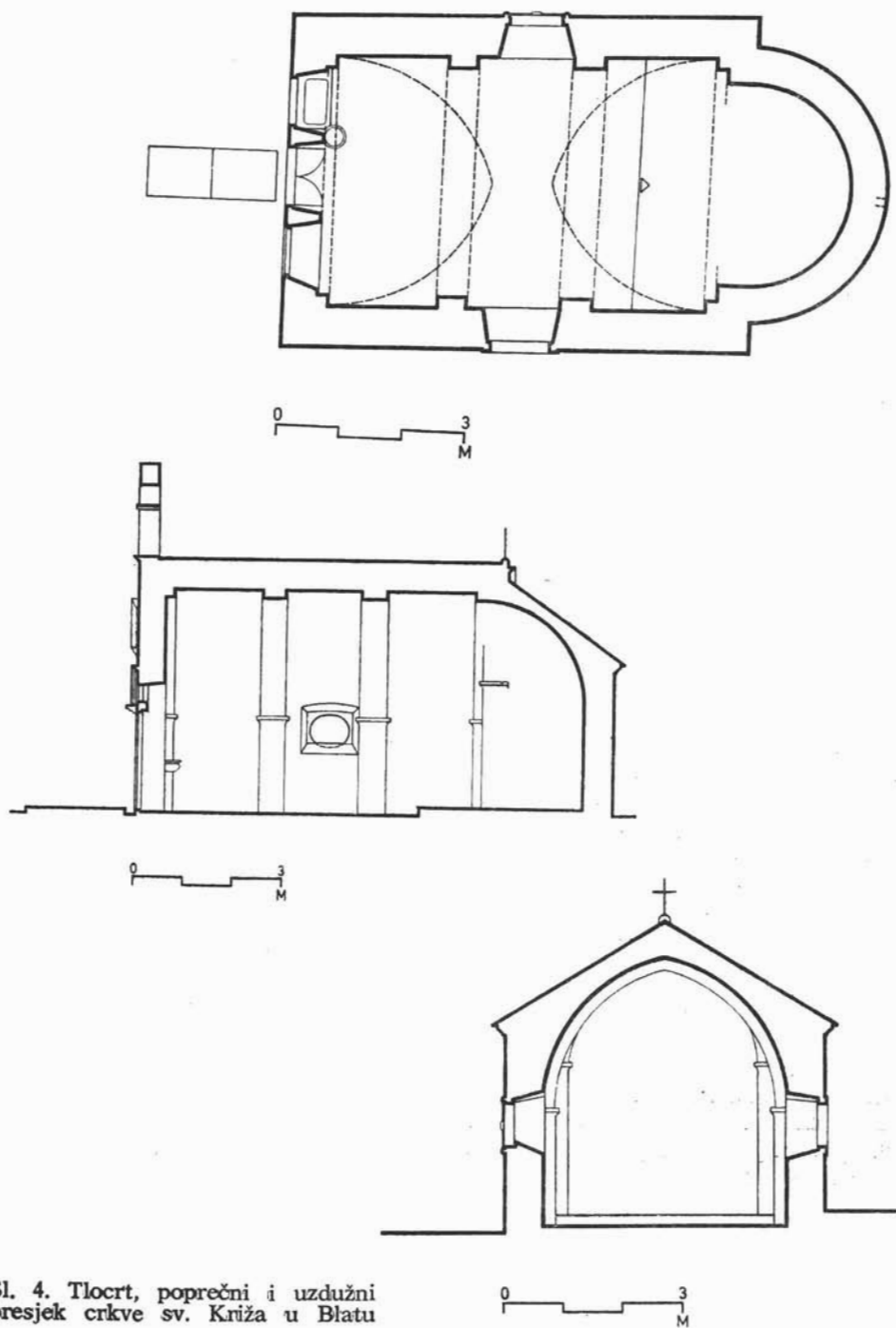
Sl. 3. Tlocrt, poprečni i uzdužni presjek crkve Gospe od Polja kraj Blata

lukova jače izbačenih iz svoda koji prate. Kao završetak te skladne ritmizacije prostora zaklapa se apsida, da bi svojim sniženjem i inače sužena primila visoku i raščlanjenu lađu crkve. Način uvođenja svjetla pojačavao je dojam podužne dubine, jer se jedini izvorni prozor čini onaj nad vratima, urezan u liku dvaju okomito postavljenih krugova na uspravno uzidanoj ploči. Svatko je, dakle, ulazeći u crkvu bio sustavom iz oboda zida podjednako stršećih okosnica konstrukcije svoda, vođen k obrednom žarištu po zakonu perspektivnog smanjivanja članova. Izvana pak crkva je privlačila volumenskom okupljenošću svojega tijela pročelno oplemenjenog s nekoliko svrsishodnih otvora i preslicom koja nesumnjivo utjelovljavaše težnju k nadzemaljskom, predodređenu postavom i obrisom osnovnog lika.

Oblikovno-sadržajna okupljenost zdanja ponavlja se u identičnom sustavu tlocrta i podjednakom odnosu razmjera na ostalim građevinama iste grupe. Po pisanim vrelima, na drugom je mjestu crkva sv. Križa u Blatu, po svoj prilici građena sredinom 14. stoljeća na groblju starog naselja.⁴² Ona je zapravo uproštena inačica kojoj nedostaje vitkost više pojedinih članaka negoli kroz stoljeća obogaćivane cjeline. Tako zvonik zaostaje u visini za prvoopisanom, makar je skladno odmjereno prema ozidanoj plohi čitava pročelja sa stubcima širokim poput prošupljenja za zvono. Bitnije se razlike ispoljavaju u unutrašnjosti, jer je već u tlocrtnoj razdiobi lađe srednje polje uže od prvog i posljednjeg, a apsidni se otvor uzdiže do najviše točke glavnog svoda. To je posve neobično rješenje kojem izvornost dokazuje uzdizanje razdjelnica donjih ravnih i gornjih svinutih dijelova u završnom probodu stražnje stijenke iznad onih u prednjim parovima držača svoda. A osim njih u duhu naprednije zamisli, uglove pročelja i začelja iznutra ispunjavaju za polovicu uža premoštenja čitavim obrisom uslonjena uza zidove i svod. Apsidalno je odjeljenje s oltarom isturenim prema lađi još povišeno za jedinu stubu, tako da rečeni pomak visina po dubini prostora biva sračunat sлагanjem svih dijelova. I umjesto postupnog snižavanja crkvene unutrašnjosti (što je odlika svih srednjovjekovnih svetišta na otoku, pa i izvan njega), ovdje imamo neočekivano uvećanje popraćeno gušćim redanjem činilaca uzdizanja. Svetište se, naime, nameće svojim rastvorenim rasponom, to više što mu je lučni nadvoj pred polukalotom pravilno polukružan, ali u pogledu s ulaza zakriven pojasnicama ustrmljenog obrisa. Budući da je iz tlocrta dosta duboka apsida gotovo potkovičasta, a srednji travej stiješnjen između druga dva s dužim bočnim stranicama, ritmizaciju prostora je raskinula pravilnost koja se ustalila na svim gradnjama druge skupine. U podjednakim razmjerima osnovnih veličina tako ovdje imamo više vizualno negoli konstrukcijsko ojačanje broda da se uzdrži uzdizanje apsidalne polukalote. Sustav rasvjete nije posve predočiv, jer su svi prozori — barem u sadašnjem izgledu — naknadni,⁴³ ali je otprve postojao i jedan začelni u liku

⁴² Podatke o njoj vidi u nav. dj. V. Foretića, M. Gjivoja i I. Protića. Svi se pozivaju na podatak da je podignuta 1346. god. zalogom Jakova Radostića i da je od davnine služila kao grobišna crkva.

⁴³ Međusobno su identični po obliku položene elipse klesanog okvira s reljefnim volutama: dva na pročelju s obje strane portala, a dva na bočnim zidovima bliže začelju.

Sl. 4. Tlocrt, poprečni i uzdužni presjek crkve sv. Križa u Blatu

običnog, vrlo uskog prosjeka kroz zid. Građevini su dodani i svi vijenci vanjskih rubova, a klesarski usavršen okvir vrata kao zrelo ostvarenje stila 14. stoljeća zaslužuje zasebni ogled.

Crkvi sv. Ivana Krstitelja na Gradini uz more, zapadno od Vele Luke, kao trećoj gradnji određenog tipološkog razreda nije utvrđeno postojanje prije od početka 15. stoljeća.⁴⁴ Ona dakle predstavlja kasni izdanak zacrtanog arhitektonskog ustrojstva, što se u osnovi slaže s njezinim likom. Riječ je, naime, o zdanju zdepastijih omjera s krupnim prednjim tijelom i odgovarajuće pridanom, širokom i visokom apsidom. Njezini se zidovi po tlocrtnoj oblini zaklapaju jedva nešto uže negoli joj je kosina pokrova snižena naspram zabatu začelja broda, a k tome je i pročelni zvonik vrlo nizak ali razmjerno širok. Središnji proboj za postavljanje zvona ima donju stranicu već na visini do koje dopire sljeme krova, a postrani stubci masivnog zidanja i bez podanka dosta su od njega širi. Tako se u jako zatvorenoj glomaznosti cjeline i uobičajenih članova postiže stanovita neprimjerenost vremenu i slogu građenja, ali je to ujednačeno s oblikovanjem unutrašnjosti. Tu se ponavlja uvriježena raščlamba sa svodom u obliku na sredini prelomljene bačve, a dvije prebačene pojasnice istovjetnog su nacрта bez onih ugaono uslojenih. Njihova okrupnelost na još jačim donjim pilastrima stvara dojam tromosti pri osvajanju prostora završenog u jedinici apsidge s polukalotom. Rustičnost građevnog i prostornog izričaja ove crkve odgovara činjenici da se radi o zdanju izvan naselja, na osamljenom položaju pustinjačkog staništa,⁴⁵ po čemu su je smatrali znatno starijom negoli zapravo jest. Moguće je, doduše, na tom rtu postojalo i neko ranije kršćansko svetište, ali pri datiranju postojećeg nema dvojbe o njegovom priklanjanju stilskim predajama poznog 14. stoljeća na Korčuli. Uz predočeni građevinski lik potvrđuju ih i oblici dvaju klesanih akroterija na vrhovima krovništa, te posude za krštenu vodu ugrađene uz obnovljena vrata na pročelju.⁴⁶ Kao čiste gotičke dopune jednostavne arhitekture one utanačuju rečeno datiranje spomenika vezujući ga još čvršće uz mjesno graditeljsko-kamenarsko nasljeđe.

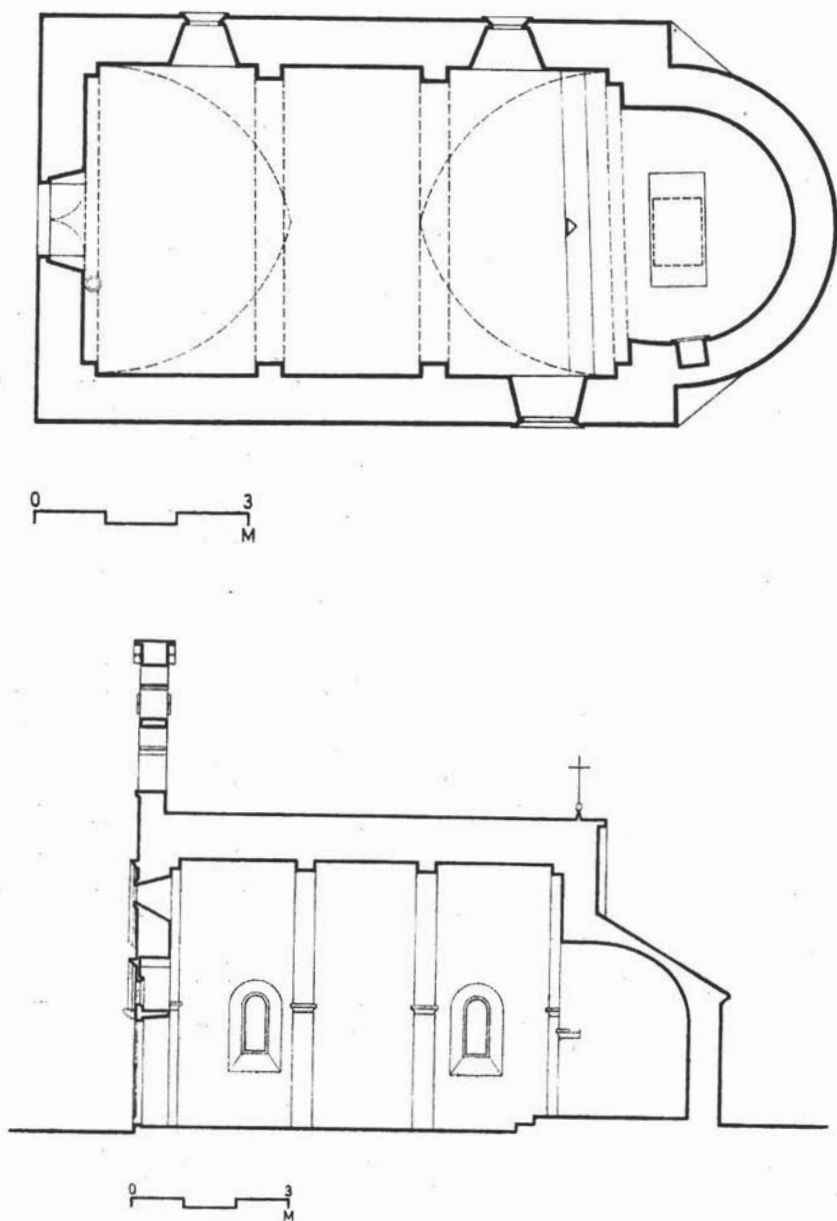
Najizrazitiji primjerak tog sklopa predstavlja cjelina crkve sv. Jerolima u staroj jezgri najrazvijenijeg otočkog sela Blata.⁴⁷ Ni o njoj nema

⁴⁴ V. Foretić (n. dj., 348) s pozivom na stariju literaturu donosi izvode po kojima je neosporno postojanje crkve u drugom desetljeću 15. st.

⁴⁵ O pustinjacima iz te crkve govore u stručnoj literaturi navedeni dokumenti. T. Diedo (n. dj., 49) piše da su pokraj crkve »*duo casamanenta inhabitabilia*«, a i danas se vide temelji stambenih zgrada na osamljenom vrhu s istočne strane crkve. Nema pak povoda da se crkva datira u 9/10 st. kako predlaže: C. M. Iveković, *Die Entwicklung der mittelalterlichen Baukunst in Dalmatien*, Wien 1910, 18.

⁴⁶ Akroteriji su u obliku istančanog melona, a škropionica u vidu tordiranog recipijenta s užetastim donjim obrubom, svojstvene kamenarstvu razvijenog stupnja gotičkog sloga.

⁴⁷ V. Foretić je ne spominje, a I. Protić (n. dj., 30) donosi podatak da je utemeljena 1445. god. nadarbinom Bogdana Radića, što se ne slaže s predajom da je to najstarija u Blatu, navodno prva župna. Crkva Svih svetih u tom se smislu, međutim, spominje od 1399. god., a A. Paulini (n. dj., 35) ujedno otkriva da je Sv. Jerolim zapravo restauriran 1442. god. zalogom rečenog B. Radićevića, građanina Korčule.

Sl. 5. Tlocrt i uzdužni presjek crkve sv. Jerolima u Blatu

pisanih vijesti prije prve polovice 15. stoljeća, ali se to potpuno poklapa s usavršenim njezinim obličjem i istančanim plastičkim umecima. Poput svih ostalih u drugoj grupi kasnosrednjovjekovnih svetišta, ona ima jedini ulaz na prednjoj, a polukružno isturenu no sniženu apsidu na stražnjoj strani cjelovito iz pravokutnog tlocrta zidanoga glavnog tijela. Budući da su joj vanjske stijenke kao kod svih dosadašnjih posve plošne, a unutrašnji ovoj broda razveden u pilastre bočnih zidova i pojasnice oštrolučnog svoda, prokušanim likovnim sredstvima ostvarena je usredotočenost na obredni prostor. Po prohtjevima zadane namjene crkva u naselskom tkivu ipak živo sudjeluje svojom izvana upečatljivijom pojavom. To postiže nadasve slogom pročelja, koje vrh zabata na širokome podanku nosi tročlanu preslicu zvonika sa simetričnim rasporedom dvaju većih otvora u prvoj zoni, odozdo ocrtanoj klesanim vijencem, i nad njima središnje prošupljenim najmanjim. Susljedno tome obris zvonika je dvostruko lomljen po završnoj dvokrakoj kosini uslijed okomito uzdignutog srednjeg dijela, a svi otvori imaju gotički obris. Vrata pak s polukružnim završetkom (posve srodna onima crkve sv. Križa) imaju jednako orisani nadvoj i u tako naglašenoj luneti četverolatični otvor.⁴⁸ Nad njima je još jedan prozorčić s kružno klesanim okvirom, pa unutrašnjost obasjavahu dva mlaza svjetla po uzdužnoj osi. Nije sigurno jesu li od početka postojali i pobočni prozori — dva sa sjeverne, a jedan s južne strane — jer im nesimetrična postava i neujednačeni oblik po svoj prilici odaju različita doba probijanja. Oni sa sjevera po obliku okomitog otvora s lukom mogu biti izvorni, to više što poštuju razdiobu prostora u tri traveja s time da se smišljeno svaki sa svoje strane priklanjaju srednjem, sasvim zatvorenome traveju. Nasuprotni im prozor ne odgovara ni po položaju, jer je kao širi i niži pomaknut začelju predviđajući rasvjetu oltara u zasebno uvučenoj i za dvije stube od poda lađe uzdignutoj apsidi. I ta je dublja od čistog polukruga, čiji trijumfalni luk ima pravilan lik poprilično spušten u začelju glavne prostorije. No ona u završnim uglovima svojeg pravokutnog tlocrta i sa zapada i s istoka ima svojevrstne ispune po nacrtu okomitog presjeka cjeline; odnosno uz te stijenke uslonjene pilastre s poprečnom pojasnicom. Ponavljajući, dakle, sustav premoštenja prostora, ti su ugaoni umeci dvostruko uži od para ionako vitkih istorodnih određenja srednjeg polja lađe. Taj se motiv javio već u crkvi sv. Križa i nesumnjivo u oba slučaja označava krajnji domet ustrojstva trodijelne podjele glavne prostorije kasnosrednjovjekovnih korčulanskih crkvice.

*

Uviđanjem građevinsko-likovnih svojstava nabrojanih crkvenih zdanja spoznaju se dometi arhitektonskog stvaralaštva na otoku Korčuli u

⁴⁸ Općenito je arhitektonska plastika ove crkve dostigla najsavršenije oblike. Iako je portal u cjelini rađen po predlošcima postojećim u romaničkoj baštini otoka (vidi dalje) s razvijenim profilacijama lučnog vijenca i konzola koje ga nose, lisnatom ispunom površina lunete uz obrubljeni otvor, jednako kao i istančano obrađeni kružni prozor sred pročelja, višestranični akroterij vrh zvonika itd. ona pokazuje razvijeni stupanj gotičkog ukrašavanja potpuno susjedan kasnim datumima nastanka spomenika.

najzastupljenijoj spomeničkoj vrsti od konca 13. do početka 15. stoljeća. Uz tradicionalnu postavu kubičnog bloka šire i više lađe, te pripojene manje a zaobljene apsidi utvrđuje se strogo oblikovno poštivanje svrshodnosti obrednih građevina. Utoliko je njihova primarna monumentalnost i u svojstveno im malim mjerilima ishod sažimanja sadržajnih datosti i estetskih prohtjeva kojima se priključuje i razrješavanje tehničkih nuždi zadanih uvriježnim polaganjem svoda nad čitavim unutrašnjim prostorom. Pri njegovu objedinjavanju apsida je trajno ostala zaklopljena svojim drevnim oblinama — međusobno uvjetovanim prenošenjem poluvaljka zidnog ovoja u završnu polukalotu. Naprotiv, pri svodnom premoštenju lađe, zidane iz tlocrtnog pravokutnika, prešlo se od polukružnog oblika na oštrolučni presjek, a potom su prateći uvećanje prostornih raspona umetani i jednako ocrtani nosači kao zasebna, iz podanka do zaglavka oštrobrižno isturena tijela. Na temelju toga uspostavlja se odnos između pojedinih ostvarenja čak unutar zacrtanih tipoloških skupina a ujedno i čitave te baštine naspram suvremenim postignućima na širem prostranstvu srednjovjekovne Dalmacije. I u tom smislu kao najvažnije mora se ustvrditi da je u cjelokupnoj obrađenoj arhitekturi čvrsto sačinjeni zidni plašt bio onaj postojani čimbenik s pomoću kojeg se posvemašnja zatvorenost i odmjerena masivnost građnji uravnoteživala s volumenom jednostavno i strogo sročnog prostora. Budući da je to bilo karakteristično crkvenim gradnjama čitave romanike na Jadranu, neosporno je objava gotičkog stila uz održavanje starih načela oblikovanja tijekom 14. stoljeća na našem otoku bila prilično suzdržana. Osvježenje izraza ispoljilo se škrtom primjenom najuproštenijih oblika, poglavito na lučnim probojima istaknutih dvodimenzionalnih zvonika, na obrisima samo nekih luneta, te još sporadičnije na prozorskim otvorima. Ponajprije je ipak premljeni luk uveden u obris svoda glavne prostorije bez da je mijenjan osnovni sustav prostora, a potom u nacrt poprečnih nosača koji, provodeći uspješnije rasterećenje svoda, neposredno raščlanjuju naličje zidnog ovoja unutrašnjosti i opći poredak prostora. U složenijoj njegovoj razradi i razdiobi jednostavne cjeline na tri podjednaka i istovjetna odjeljka provedeno je više pružanje po dubini negoli stremljenje k visini. I naspram razmjerima uvjetno starijih gradnji, one iz druge skupine s gušćom primjenom gotičkog luka znatnije su produljene već u tlocrtu negoli proširene ili povišene. Tako se izmjene u poretku mogu djelomice objasniti svojevrsnim strahom pred prazninom umjesto stvarnom konstrukcijskom nuždom ili opredmećenjem nekog svojstvenog uzgona uvis. A uz pretjeranu jačinu četvrtasto ozidanih činilaca rečene ustrojbe, uspravljenost gotičkog svinuća lučnih nadvoja djeluje suzdržanijom, te općenito nema onih pročišćenosti prostora s kojima je sredo zemno graditeljstvo unaprijedilo svoj izraz od 13. stoljeća.

U vremenu u kojem smo pratili gradnju desetak crkvice na Korčuli očituje se prvi prodor gotičkog stila na otoku izvan matice likovnog razvoja Dalmacije. Najosnovniji njegov rječnik nakalemljivan je, dakle, u ograničenom opsegu na ujednačenu tipologiju malih bogomolja s naglašenim vrednovanjem zidne mase i isticanje cjelovitog bloka građevine. Stoga je sasvim izvjesno koliko je drugi veliki stil srednjovje-

kovnog graditeljstva prestrojio davnašnja estetska poimanja i kako li je uopće obilježio novim pobudama iskustva arhitektonskog stvaralaštva 14. stoljeća. O tome valja govoriti s obzirom na to da ni u oblikovno razvijenijoj drugoj skupini otočkih crkvice nije konačno odbačen polukružni luk kao iskaz okorjelih nastavljanja romaničkih zasada. A i u slučajevima kad je zamijenjen vitkijim gotičkim, samo su ponavljana ustrojbenja rješenja do kojih je romanika bila prethodno došla diljem naše obale. K tome je zatvorenost gradnji zadržana nesumnjivo jačom negoli je nalagao način posvođenja, jer je raščlamba unutrašnjih stijenki prostorije za vjernike s pilastrima i na njihovim nadovezanim, gdjekad malo užim pojasnicama svoda, opet stopljena s jedinstvenom zidnom masom. Čak je rasvjeta ostala neprimjerena mogućem likovnom učinku takvog plastičnog oživljavanja u izmjeni punih i praznih dijelova, dok su proboji zidova ostali vrlo mali i rijetki. U skladu s time, vanjski izgled crkvice pretrpio je još manje izmjena, jer se sve svelo na izduljivanje pročelnih zvonika na preslicu s oštrolučnim probojima još uvijek po razmjerima slabijim od zidanih osnovnih ploha. S uvođenjem izražajnije klesane arhitektonske plastike, nadalje, mijenjao se rječni oblik, ali ne i sustav građenja ili načela oblikovanja. Ne opovrgavajući ipak skladnost predočenih spomenika za ukupna postignuća 14. stoljeća na južnojadranskom otoku, moramo zaključiti da predstavljaju puni odraz prijelaznoga, romaničko-gotičkog sloga.⁴⁹ To se pak sasvim slaže s tezama o ustaljenosti predaja i usporenosti prihvaćanja novih tekovina u čitavoj dalmatinskoj umjetnosti, općenito o načelnoj okašnjelosti praćenja suvremenog stila u istočnojadranskoj pokrajini.⁵⁰

*

Brojnost prilično ujednačenih inačica romaničko-gotičkog sloga, kojima je postanak nepobitno utvrđen u 14. stoljeću, posebno dokazuje snagu domaćeg stvaralaštva Korčule. A sve opisane crkvice nalaze se u seoskim sredinama, koje zacijelo bijahu slabije povezane s tokovima umjetničkog napretka ondašnje Dalmacije. Stoga su im odlike lakše shvatljive, jer posvemašnju stopljenost s okvirno zastarjelim shvaćanjima opravdavaju opći dometi tamošnjih samozhivaćih i načelno zatvorenih zajednica. Upravo opisanim gradnjama uočava se — čak mimo stanovitih zakonitosti srednjovjekovne umjetnosti — i slaba ovisnost o jedinom gradskom središtu na otoku. U njemu, naime, nema starijih obrednih zdanja koja bi mogla pružiti uzor za rasprostiranje određenih tipova i pravila njihova oblikovanja. Dok se o prvotnome zdanju stolne crkve (najvjerojatnije od osnutka trobrodne i kudikamo monumentalnije) ne može govoriti u tom smislu, jedino se na crkvi sv. Petra

⁴⁹ Tako se zapravo može utvrditi da je on obilježio jedan značajni sloj arhitektonskog stvaralaštva 14. stoljeća, pa korčulanske crkvice pružaju bitan doprinos izučavanju dalmatinske umjetnosti, u kojoj se gotika pojavila najprije unutar gradova već od sredine 13. stoljeća. Usp. I. Fisković, *Gotička kultura Trogira, Mogućnosti*, XXVII, 10—11, Split 1980.

⁵⁰ Usp.: Lj. Karaman, *O djelovanju domaće sredine u umjetnosti hrvatskih krajeva*, Zagreb 1963.

sred grada zamjećuju neke srodnosti s ostalim rješenjima. Ona su najočiglednije u kompoziciji pročelja s uobičajeno uzdignutom preslicom nesumnjivo gotičkog postanka, jer se i ovo svetište spominje od 1338. godine.⁵¹ S time se slažu pojedini članovi vrlo jednostavne građevinske obrade, pri kojoj glavna prostorija kao najveća od postojećih u jednočlanome poretku nema svod, nego drveno krovšte, a apsida bijaše pravokutna sa svodom u obliku gotički prelomljene bačve. Ostvarenjem takve cjeline svojstvene tipu tzv. propovjedničke crkve, dakle, iskazan je čistiji susret s tekovinama stila 14. stoljeća u širem pribal-kanskom području, kako je to bilo moguće poglavito u gradu gdje su izvana potvrđeno dolazili iskušani majstori suvremenog graditeljstva.⁵² Zahvaljujući neposrednijoj otvorenosti i boljoj povezanosti s drugim središtima likovnog razvoja Dalmacije, vodeće naselje je i inače bilo u prilici da utječe na tokove srednjovjekovnog stvaralaštva na čitavome otoku.

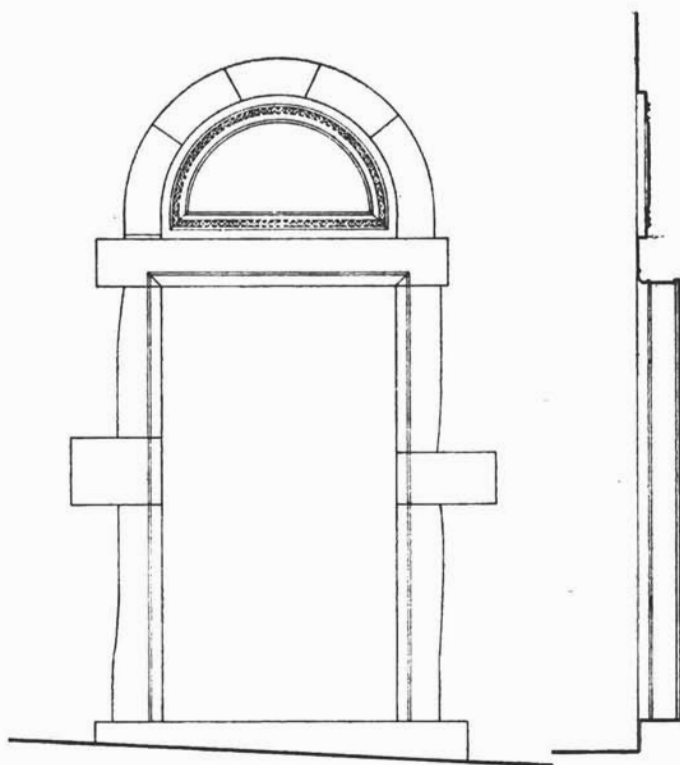
O tome, doduše, nema izravnih dokaza u postojećoj građevinskoj baštini, jer su osim posljednjeg navedenog svetišta ostala u gradu prema poznatim podacima mlađa od onih na koje smo se osvrnuli. Iz toga ipak ne bi trebalo izvlačiti neke dalekosežnije zaključke s obzirom na to da je zgusnuta izgradnja na priobalnoj hridi poništila mnoge tragove prvotnog lika Korčule kojoj je rana prošlost općenito tajnovita.⁵³ Ali prvenstvo u svakom pogledu najjače jezgre, i njezin neminovni utjecaj na plastičko stvaralaštvo užeg okružja u srednjem vijeku, osvjetljava par portala odlične izrade, sasvim priklonjenih stilskom iskustvu primorskog 14. stoljeća. Naime, okvir vrata stolne crkve sv. Marka između prizemne prostorije njezina zvonika i južne lađe, kao jedini pozdaniji dokaz romaničke gradnje te crkve,⁵⁴ te ulaz naknadno zagra-

⁵¹ V. Foretić, n. dj., 352; M. Gjiivoje, n. dj., 312. Više o njoj: I. Fisković, Boninov reljef sv. Petra u Korčuli, *Peristil*, 12—13, 1970.

⁵² Iz nedovoljno sabranih podataka navedimo da je na Korčuli već 1304. god. boravila skupina dubrovačkih kamenara radeći po uputama izvjesnog fra Daniela (C. Fisković, Prvi poznati dubrovački graditelji, *Dubrovnik* 1955, 107), pa su zastalno tim putovima ondašnjih stručnjaka za graditeljstvo i otoku približeni gotički oblici kakve nastavljaše mahom dubrovački majstori — npr. 1363. god. Radin i Mikša, uposljeni na preuređenju crkve sv. Petra, 1377. Antun Mihajlov na dovršenju Gospina svetišta u Čari itd. — sve do nepotpuno osvjetljenog djelovanja majstora Ivana Antuna iz francuskog grada Vienne: V. Foretić, n. dj., 345, 353, 357. i d.

⁵³ Vrijedan je pozornosti inače zanemareni podatak da je iza spomenute crkve sv. Petra sred grada, gdje je bilo i srednjovjekovno groblje Korčule, otkopan jedan grob s nalazima iz rimskog doba: Tako se uz postojanje nekoliko natpisa iz istog vremena po gradskim kućama s više sigurnosti može pretpostavljati da je na višestruko vrijednom lokalitetu već od antike postojala neka naseobina.

⁵⁴ Čitavo prizemlje zvonika pokazuje izražajna svojstva romaničkog stila, pa nema sumnje da je postojalo prije negoli je upućena gradnja katedrale u današnjem svojem liku. Ne bi ga trebalo povezivati ni s prvim pisanim podacima o gradnji katedrale, premda se i oni odnose upravo na donje dijelove zvonika (C. Fisković, *Korčulanska katedrala*, Zagreb 1939, 16—19) uz opis tih dijelova. Radi se o djelovanju majstora Hranica Dragoševića i njegovih suradnika, ali s obzirom na vrijeme (1406—1426. god.) gotovo je isključeno da su oni oblikovali taj dio zvonika četvrtaste osnove, tj. nekoć prema trgu s visokim lukom otvoreno

S. 6. Nacrt i presjek portala crkve sv. Katarine u Korčuli

denog pročelja crkvice sv. Katarine, poznate od kasnog srednjeg vijeka uz južni pojas gradskih zidina,⁵⁵ predstavljaju najbliži mogući uzor spomenutim portalima blatskih crkvice sv. Križa i sv. Jerolima. U osnovnom su nacrtu gotovo istovjetni sa zatvorenom lunetom kakvu nalazimo u čitavoj evropskoj romanici, pa i na spomenicima s naše obale.⁵⁶ Među potonjima pak oni u Blatu su klesarski najviše obogaćeni i utoliko plastički najrazvijeniji s nedvojbenim primjesama gotičkog izraza, što se u načelu slaže s dostupnim nam datumima njihova nastajanja.

prizemlje nadsvedeno s križno-rebrastim svodom uslonjenim na ugaone stupce, a s opisanim unutarnjim vratima koja se smatraju u stilskom pogledu djelom 13/14. stoljeća.

⁵⁵ O njoj: V. Foretić, n. dj., 353. Crkva je očito podignuta prije 1413. god., a M. Gjiivoje, (n. dj., 314) donosi i podatak iz 1422. god. da je sagradio Kristofor Vitinić. Međutim, nema sumnje da je kasnije preuređivana.

⁵⁶ Usp.: C. Fisković, U tragu za splitskom romanikom, *Bulletin za likovne umjetnosti JAZU*, 2, 1980, 81—83. Objavljeni grednjak s reljefnim figurama upravo je dio takve lunete kakvu nalazimo u Sibeniku, Hvaru itd. na najstarijim crkvicama iz 13. st., pa su ovi korčulanski to zanimljiviji zbog prijenosa oblika kroz 14. do u 15. stoljeće.

Tako bismo u tim portalima romaničkog lika, ali gotičkog uresa imali ne samo dokaz više o tome kako je kamenarski obrt Korčule odavno pratio graditeljsko stvaralaštvo nego i dopunu spoznaja o usađenosti oblika mješovitog stila na čitavome otoku. U njemu su se, po svemu sudeći, iskalile prve lokalne radionice korčulanskih majstora graditeljstva i klesarstva, prenoseći svoju vještinu u okolne krajeve, te obilježivši čak oblikovna poimanja i traženja kasnijih stoljeća. A dok su se dometi čistog gotičkog stila u zreлом obliku tek mjestimice javljali na ovome otoku izvan matice umjetničkog razvoja Dalmacije,⁵⁷ pretežna većina otočkih crkvice iz drugih stilskih razdoblja nije se bitno udaljila od vrsnih dostignuća kasnog srednjeg vijeka.⁵⁸ U opisanim spomenicima tako je uistinu izgrađena samosvojnost likovnog izražavanja ovog otoka čak mimo izravnih doticaja s nekim tek okvirno srodnim rješenjima svojstvenim graditeljstvu 15. stoljeća u našem primorju.

Povezanost romaničko-gotičkog izraza s korčulanskom sredinom tijekom osobito plodnog 14. stoljeća biva neosporna, a donekle je objašnjavaju opća stanja u prostoru dosta osobite prošlosti. Nalazeći se, naime, od 1254. do 1358. godine pod izravnim mletačkim gospodstvom, ovaj je naš otok kao prilično samostalna politička jedinica stekao podlogu za učvršćivanje romaničkih predaja na polju umjetničke djelatnosti. A njihovo je dugotrajno održavanje u graditeljstvu shvatljivije s razloga što na Korčuli zadugo nije zabilježena prisutnost velikih samostanskih redova kao općenito priznatih nosilaca gotičke mode na Sredozemlju. Sva su pak opisana svetišta, kao župna ili grobišna, možda i zavjetna,⁵⁹ bila strogo u funkciji mjesnih društvenih zajednica i pod nadležtvom područne crkvene uprave, tako da im je tipološko-morfološka ujednačenost time dosta opravdana. Protežući se izborom osnovnih oblika na seoskim crkvicama sve do 17. stoljeća, ona još više ukazuje na svoju usađenost u otočki prostor. Raspoznavajući je od nekog doba osvježenu stanovitim gotičkim pobudama, moramo ustanoviti da su po navikama proisteklim iz uvjeta samoodržanja otočani sporije prijanjali uz oblike drugog srednjovjekovnog stila. Taj je i inače — zapljusnuvši od sredine 13. stoljeća gradska središta na slavenskoj obali — osvajao pribalkanska prostranstva tijekom čitavog 14. stoljeća, pogotovu pod uplivom blagodatne ugarske vladavine s kojom je Dalmacija došla pod izravnije okrilje suvremene, internacionalne evropske kulture. Na Kor-

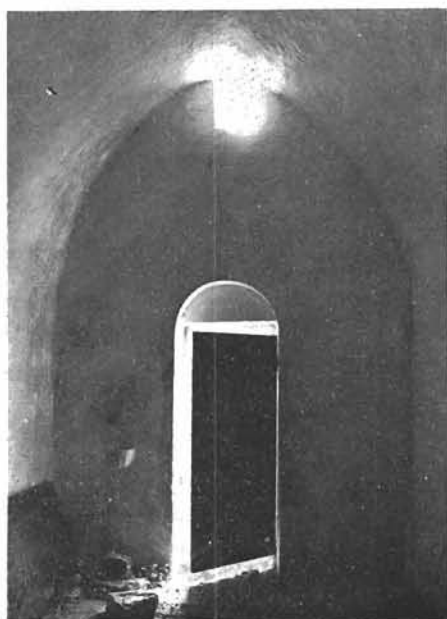
⁵⁷ U tom smislu ističe se crkva sv. Križa u Žrnovu kao ogledni primjer dobro zidane i opremljene crkve, za razliku od ostalih, podignute iz tlocrta s pravokutnom apsidom nadsvođenom prelomljenom bačvom. O njoj i ostalom graditeljstvu tog doba: I. Fisković, n. dj., 13, 46—47. Vidi sl. 17—18.

⁵⁸ Valja usporediti crkve posebno na istočnom dijelu otoka: sv. Antuna na Glavici, sv. Petra i Pavla, te sv. Bartula u Lumbardi, sl. 19—25. O njima: I. Fisković, n. dj. 13, ali i druge diljem otoka kao što su sv. Jakova između Žrnova i Pupnata, sv. Martina na Krtinju, sv. Jurja nad Potirnom, jer se neke spominju od 14. stoljeća, a odreda u većoj ili manjoj mjeri i u kasnim uobličanjima zadržavaju jaka podsjećanja na slog opisanih svetišta.

⁵⁹ Na to upućuju izvorni podaci koje je objelodanio V. Foretić, otkrivši broj pojedinaca koji davahu novac za gradnju i održavanje pojedinih crkava često zadržavajući obiteljski patronat nad njima. Time se, dakle, može pratiti proces osvještavanja ljudi kasnog srednjeg vijeka na čitavome otoku kad su s različitim polazišta i u cilju prestiža nadvladavali ulaganja zajednice u obredne gradnje.

Sl. 1. Crkvice sv. Mihovila kraj Blata
— pročelje.

Sl. 2. Crkvice sv. Mihovila kraj Blata
— unutrašnjost.

Sl. 3. Crkvice sv. Andrije kraj
Smokvice — pročelje.

Sl. 4. Crkvice sv. Mihovila u Smokvici

Sl. 5. Crkvice sv. Jurja u Pupnatu

Sl. 6. Crkvice sv. Kuzme i Damjana kraj Pupnata

Sl. 7. Crkva Gospe od Polja kraj Blata

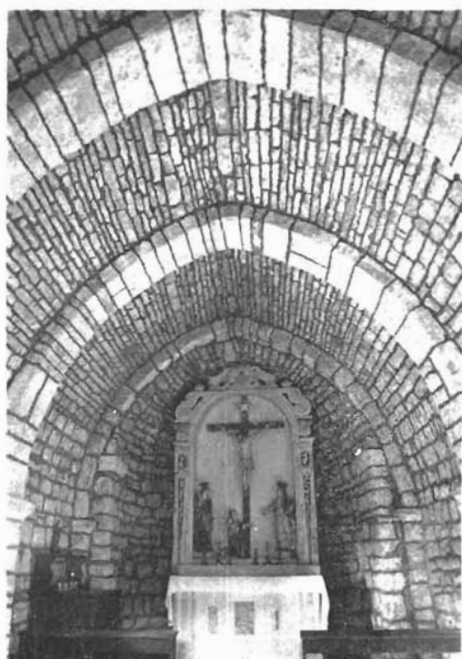

Sl. 8. Unutrašnjost crkve Gospe od Polja

Sl. 9. Crkva sv. Križa u Blatu

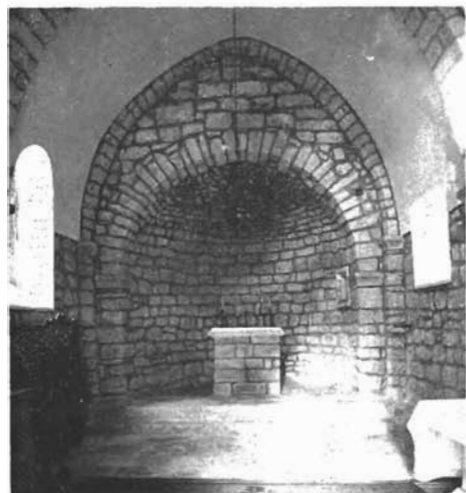
Sl. 10. Unutrašnjost crkve sv. Križa

Sl. 11. Luneta portala crkve sv. Križa

Sl. 12. Crkva sv. Jerolima u Blatu

Sl. 13. Unutrašnjost crkve sv. Jerolima

Sl. 14. Portal crkve sv. Jerolima

Sl. 15. Crkva sv. Ivana na Gradini

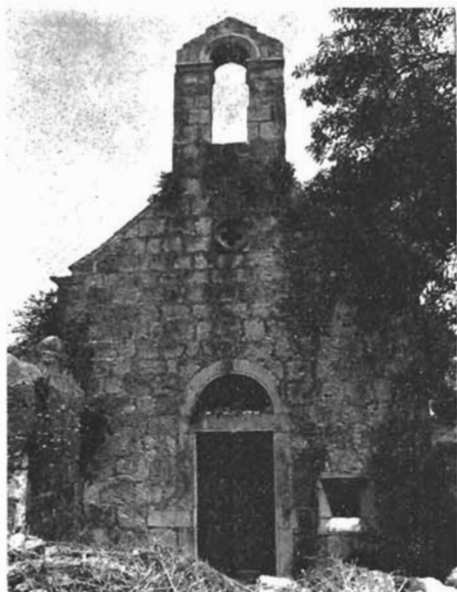
Sl. 16. Unutrašnjost crkve sv. Ivana

Sl. 17. Ruševine crkve sv. Križa u Zrnovu

Sl. 18. Ruševine crkve sv. Križa u Žrnovu

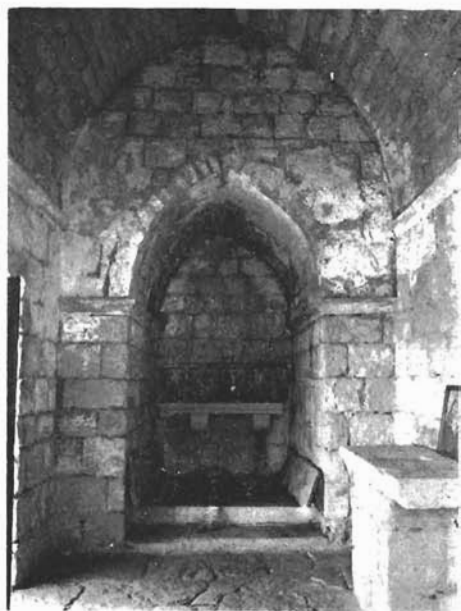
Sl. 19. Crkvice sv. Petra i Pavla u Lumbardi

Sl. 20. Unutrašnjost crkve sv. Petra i Pavla

Sl. 21. Crkvice sv. Bartula u Lumbardi

Sl. 22. Unutrašnjost crkve sv. Bartula u Lumbardi

Sl. 23. Crkvice sv. Antuna na Glavici kraj Korčule

čuli, međutim, promjena političkog gospodstva nije odlučno mijenjala unutrašnje prilike življenja, niti je ičim zadirala u zatvoreni poredak natprosječno jakih sela. Ali su njihovi žitelji i bez izravnijih dodira s kolotečinama vanjskog napretka nastavili svojim snagama postupni uspon na nizu planova srednjovjekovnog zrenja.⁶⁰ U zadanim su okolnostima svoje spomenike gradili sami za sebe, a po naravi odaniji ustaljenim običajima uz nedostatak postranih poticaja novi su dah umjetničkog oblikovanja prihvaćali kao pol samopotvrđivanja, makar i bez detaljnijeg razumijevanja. Stoga se navedene crkvice tumače kao stvarni iskaz mogućnosti i prohtjeva korčulanskog društva u zreлом srednjem vijeku oslonjenog na vlastite spoznaje i težnje.

Fotografije uz rad: Ž. Bačić i I. Fisković, Fototeka Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Splitu; arhitektonski snimci i nacrti: ing. arh. Davorin Štepinac i ing. arh. Ivica Tenšek, Planoteka Instituta za povijest umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu.

Résumé

LES ÉGLISES DU BAS MOYEN-ÂGE DE L'ÎLE DE KORČULA

L'auteur étudie dans cet article une dizaine d'églises situées sur l'île de Korčula, dont l'existence est confirmée par les documents à partir du XIVème siècle. A côté de l'analyse sommaire de la disposition simple de leurs formes architectoniques, il propose une classification typologique en deux groupes principaux. Dans le premier groupe, caractérisé par la nef rectangulaire à voûtes en berceau et l'abside semi-circulaire à demicoupe, il constate la prédominance du style roman et sa rencontre avec les formes gothiques. L'autre groupe porte plus la marque du style gothique. Il est identique pourtant au premier groupe par le système spatial de la nef longitudinale et de l'abside semi-circulaire, mais plus développé quant à son système constructif. La voûte brisée est soutenue par de solides pilastres qui s'appuient sur les murs latéraux et qui sont continués par des bandeaux de même coupe carrée qui suivent la forme de la voûte. Ces pilastres divisent l'espace de l'église en trois parties égales qui se terminent dans l'abside par une ouverture semi-circulaire. A l'encontre de l'antérieur où l'effet plastique est plus forcé, l'extérieur reste simple dans la masse monolithique de son bloc géométrique. Les critères du style roman ont donc été entière-

⁶⁰ Valja držati na umu da su se u tim crkvicama nužno okupljale i probrane umjetnine, u prvom redu slikarska djela i dragokovinske izradevine o kojima postoje najraniji podaci. Njihov broj, a neminovno i starinu, odaju zapisi T. Diedo i A. Paulinija, osobito prvoga koji na nekoliko mjesta izričito spominje stare oltarne slike, početkom 17. st. već oštećene vlagom i — po njegovu sudu — u nedoličnome stanju. Stoga je i naređivao njihovo uklanjanje, odnosno zamjenjivanje trajnijim iz kamena (što je međutim obavljena samo na nekoliko mjesta: Sv. Vid u Žrnovu, Sv. Ilija kraj Smokvice, Sv. Juraj u Pupnatu !), pa bi o svemu tome trebalo voditi više računa pri detaljnijem sagladavanju razvoja likovnih djelatnosti na Korčuli i sastavljanja pregleda njezine kulturne povijesti.

ment gardés dans le but de donner une apparence monumentale même à un édifice de petites proportions, tandis que le vocabulaire gothique n'est présent que par des éléments de moindre importance. C'est dans l'esprit gothique qu'a été construit le typique clocher à deux dimensions devant la façade principale et qu'a été sculptée la plastique décorative: l'encadrement du portail et des fenêtres, les frises et bordures et l'acrotère du toit. Dans l'ensemble, il s'agit ici d'exemples rustiques de l'architecture médiévale de la Dalmatie, qui n'a pas encore été systématisée ni au point de vue typologique ni morphologique. C'est pourquoi cet article représente une contribution à l'étude de l'activité constructrice du Bas Moyen-Age sur un territoire qui a toujours été à l'écart des courants principaux du développement des styles. C'est pourquoi il est visible que les monuments analysés ici nous offrent les caractéristiques basiques du style de transition roman-gothique. En analysant ses diverses variantes, l'auteur met l'accent sur son caractère périphérique, même dans le domaine de l'architecture provinciale dalmate. Il l'explique par les circonstances historiques dans lesquelles s'est trouvée l'île de Korčula au cours des XIII—XIVème siècles, ayant gagné une certaine indépendance politique et un niveau social et culturel notable. D'après les documents connus, ces églises ont été construites par des artisans locaux et grâce aux nombreuses donations de la population autochtone. Il est donc plus aisé de comprendre le fait qu'elles aient conservé dans chacune de leur composition les conceptions romanes traditionnelles et qu'elles se soient tardivement tournées vers la morphologie plus précieuse de l'art gothique.